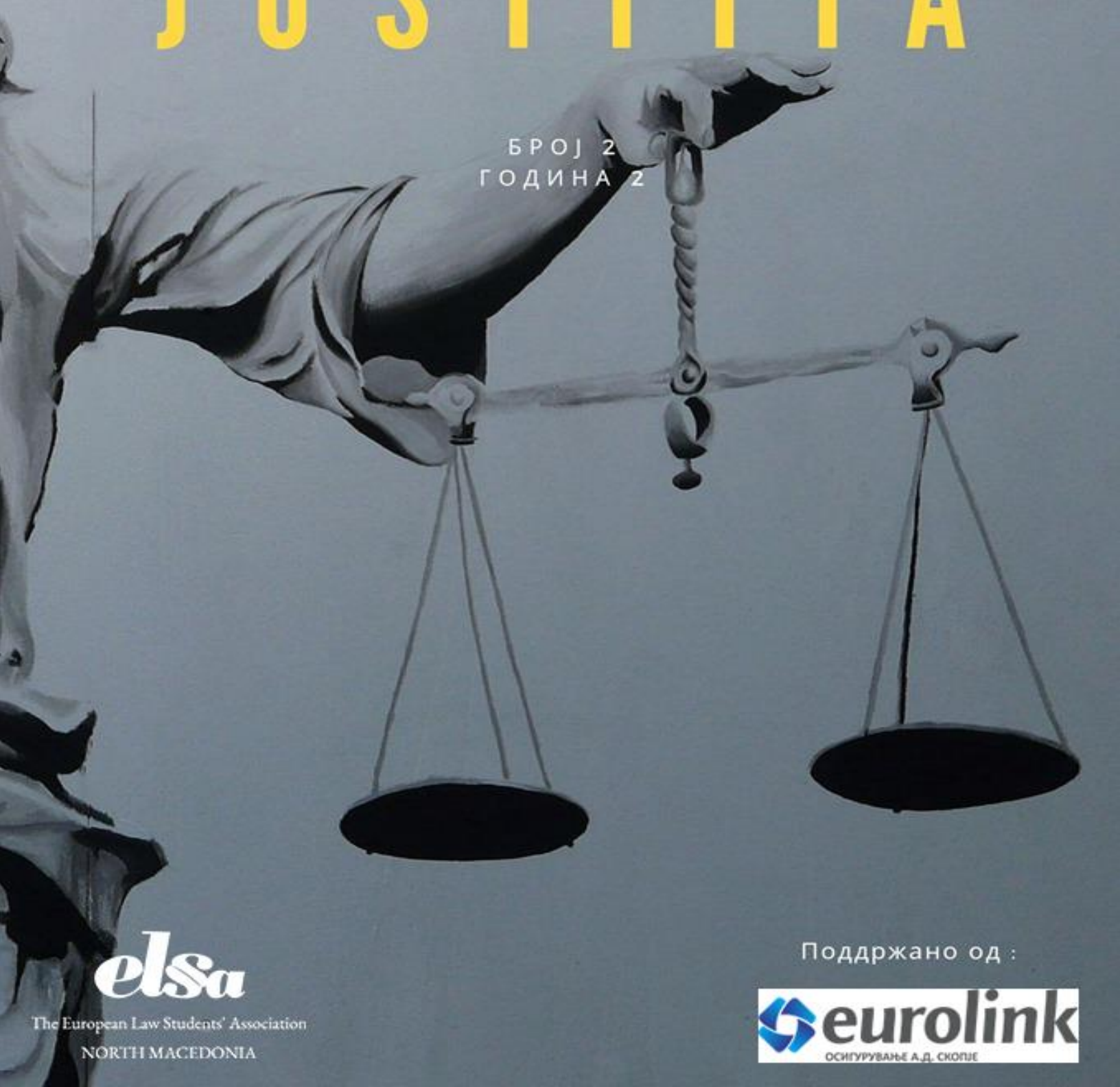

ОКТОМВРИ 2019

JUSTITIA

БРОЈ 2
ГОДИНА 2

elsa

The European Law Students' Association
NORTH MACEDONIA

Поддржано од :

 eurolink
ОСИГУРУВАЊЕ А.Д. СКОПЈЕ

За издавачот:
Европско здружение на студенти по право
на Република Северна Македонија

Поддржано од:
ЕУРОЛИНК АД Скопје

Главни уредници:
Фани Димоска
Ангела Ангеловска
Бојан Трпевски

Графички дизајн:
Бојана Русевска

Лектор:
Дијана Ристова

Контакт:
Адреса: Правен факултет „Јустинијан Први”
бул. Гоце Делчев 9Б
е-mail: info@mk.elsa.org

Оваа издание ги изразува само ставовите на авторот, а издавачот, уредникот и спонзорот не одговараат за истите.

Сите права се заштитени. Ниту еден дел од ова издание не смее да биде препечатуван, копиран или објавуван во било која форма или на кој било начин во електронските и печатените медиуми, без писмена согласност од издавачот.

Содржина

Што е ЕЛСА?.....	4
За ЕУРОЛИНК АД Скопје.....	6
Стандарди на Европскиот суд на човекови права за задржување од миграциски причини и нивната применливост во однос на Република Македонија.....	7
<i>м-р Бојан Трневски</i>	
Примена на незадолжителните правила за Арбитража на спорови поврзани со космичките активности во постојаниот избран суд - Арбитража при Стопанска Комора на Република Македонија.....	13
<i>Александар Ташковски, Магистранд</i>	
Меѓународно право и нуклеарни оружја.....	20
<i>Бојана Русевска</i>	
Слобода на изразување низ праксата на Европскиот Суд за човекови права.....	25
<i>Ангела Ангеловска</i>	
Апсолутна заштита на правото на живот наспроти неопходната употреба на смртоносна сила според Европската Конвенција за човекови права.....	28
<i>Благој Милев</i>	
Филозофски концепции на слободата и правото.....	33
<i>Ивана Балтовска</i>	
Безбедносна дилема - почеток, развој и примена во современите меѓународни односи.....	38
<i>Вангел Ѓорѓиев</i>	
Еволуција на смртна казна.....	44
<i>Елена Пејчева</i>	
Криминал од омраза.....	47
<i>м-р Ратко Ајцев</i>	
Вишиот управен суд најслабата карика во остварување на управна заштита.....	52
<i>м-р Симона Пецалевска</i>	

Кои сме ние?

Европското здружение на студентите по право во Република Северна Македонија е основано во 1997 година од млади ентузијастички студенти кои ја гледаат потребата од силно студентско организирање на студентите по право во државата и организација која ќе биде постојана потпора и поддршка на младите правници.

По 22 години напорна работа, ЕЛСА Северна Македонија и понатаму посветено работи на подобрување на општествената позиција на младите правници и зголемено учество во обликувањето на македонското демократско општество во кое човековите права и правдата ќе бидат вредности од кои не се отстапува.

Сместени на Правниот факултет „Јустинијан Први“, ЕЛСА Северна Македонија е гласноговорник на студентите по право и активно се вложува за подобрување на универзитетското правно образование.

Која е нашата цел и визија?

Водена за и од студентите по право и младите правници, нашите активности се насочени кон едукација, развој на правни вештини, но и градење на професионалци подготвени да се соочат со предизвиците. Како дел од пошироката европска мрежа, ние сме мостот кој ги вмрежува студентите и ги поврзува со студенти по право од други држави, поттикнувајќи ја меѓународната соработка и мобилност.

A just world in which there is respect for human dignity and cultural diversity е она што не мотивира да бидеме гласни и истрајни во борбата младите правници да го добијат потребното и одамна заслужено општествено почитување и признание во борбата за праведно општество каде сите луѓе се еднакви, а почитувањето и заштитата на човековите права се прерогатив од кој не се отстапува.

Кои се нашите активности?

ЕЛСА Северна Македонија постојано организира обуки, конференции, работилници и дебати на области кои не се опфатени со формалното правно образование, а кои се неопходни во изградбата на професионалец кој го познава правото и се води од правните начела и принципи. Учесството на Регионалниот „moot court“ натпревар за човекови права им дава можност на студентите по право своите правни аргументи да ги изложат пред судии во врховни, апелациони, основни и уставни судови од Балканот, но и пред поранешни судии во Европскиот суд за човекови права. Развојот на истражувачките капацитети на младите правници е мотивот за учество во истражувањето кое секоја година се објавува од Советот на Европа. Преку објавување статии во стручното списание на меѓународната ЕЛСА мрежа се обидуваме да го прикажеме придонесот на младите правници во развојот на правната мисла. Практичното искуство е непроценливо за секој амбициозен млад правник кој сака да биде успешен во својата професија. Токму ова го нуди можноста да се биде дел од ЕЛСА делегациите и да се присуствува на состаноците на телата на Обединетите нации, Советот на Европа, ОЕЦД и многу други меѓународни организации.

СТЕП праксите се најдобрата можност студентите по право да го надоградат своето академско знаење со пракса во најдобрите европски адвокатски канцеларии, компании и граѓански организации и да се соочат со предизвиците на правната професија, но и да го научат начинот на нивно разрешување.

Нелсон Мандела; *„Образованието е најмоќното оружје , кое што може да се употреби за промена во светот.“*

The logo for Elsa, featuring the word "elsa" in a bold, blue, serif font. The letters are lowercase, with a distinctive design where the 'e' and 's' are connected and the 'a' has a unique shape.

The European Law Students' Association
NORTH MACEDONIA

Еуролинк Осигурување

Еуролинк Осигурување АД. Скопје е осигурителна компанија за неживотно осигурување. Започнува со работење во 2002 година како green field инвестиција, а денес Еуролинк Осигурување претставува реномиран партнер за осигурувањево Република Северна Македонија.

Со иновативниот пристап кон пресретнување на потребите на граѓаните, семејствата и бизнисите во Македонија, Еуролинк создава нови и ги прилагодува постојните осигурителни продукти со кои сите добиваат.

Продуктите на Еуролинк се достапни во над 42 филијали низ земјата, за нашите клиенти обезбедуваме 24-часовна линија за поддршка, купувањето на полисите и пријавувањето на штети веќе се достапни и се одвиваат преку интернет , преку интернет страницата на Еуролинк и мобилната апликацијаEurolink Osiguruvanje.

Веруваме дека со нашата понуда ги подобруваме животите на луѓето, со што им помагаме и на граѓаните и на компаниите да ја зголемат својата сигурност, истовремено придонесувајќи и за добробитта на општеството во целост, за што говорат и веќе над половина милион клиенти, кои се дел од нашето семејство.

Како резултат на се поголемата препознатливост на компанијата, македонската јавност го избра Еуролинк осигурување за бренд на 2013/2014 година за 2015/2016 година и повторно за 2017/2018 година.

Покрај вложувањата во создавање на бизнисот и економијата, Еуролинк осигурување е во континуирана интеракција со средината и вложува во општеството во кое егзистира и работи преку платформата „Еуролинк - Вашата врска со вистинските вредности“. Платформата претставува интересен колаж од разновидни активности во сегментите на образованието, уметноста и културата во Република Македонија.

**Стандардите на Европскиот суд за
човекови права за задржување од
миграциски причини и нивната
применливост во однос на Република
Македонија**

м-р Бојан Трневски

Европската конвенција за човекови права и Европскиот суд за човекови права создаден со самата конвенција претставува можеби најважниот регионален механизам за заштита и почитување на човековите права. Конвенцијата е создадена во 1950 година, а ратификувана од Република Македонија на 10 април 1997 година. Од тој момент, врз Република Македонија се применува обврската за почитување на човековите права заштитени со Конвенцијата, меѓу кои е и правото на слобода и безбедност заштитено со членот 5. Согласно членот 5 од ЕКЧП, никој не смее да биде лишен од слобода, освен врз основа на закон во случаи точно определени во самиот член, меѓу кои и „*ако се апси или притвора лице врз основа на закон, со цел да се спречи илегално да влезе во земјата или лице против кое е во тек постапка за протерување или израчување*“. Покрај тоа, Конвенцијата предвидува одредени материјални права кои мора да бидат испочитувани, односно лицето мора да биде известено за причините за апсењето на јазикот кој го разбира, мора да биде изведено пред судија или друг надлежен орган и да има право на судење во разумен рок или на пуштање на слобода во текот на судската постапка и да има

право на жалба со цел во кус рок да се разгледа законитоста на лишувањето од слобода.

Европскиот суд за човекови права, преку својата судска пракса им дава проширено значење на одредбите од Конвенцијата и воспоставува стандарди за нивно почитување. Во таа насока, според Судот, правото од членот 5 не ги опфаќа само класичните случаи на лишување од слобода преку апсење или притворање, туку и разни други форми,¹ дотолку повеќе што дури и оние мерки за заштита или преземени во интерес на некое лице може да се сметаат како лишување од слобода.² Лишувањето од слобода според Судот содржи објективен елемент, затворање на лицето во одреден ограничен простор во одреден временски период чие траење не е занемарливо и субјективен елемент, непостоење релевантна согласност на лицето во врска со затворањето кое е предмет на испитување.³ Притоа, Судот како фактори кои ги испитува од аспект на лишувањето од слобода се можноста да се напушти просторот, степенот на контрола и надгледување на движењето на лицето, степенот на изолација и можноста за социјални контакти.⁴ Краткото времетраење на лишувањето од слобода,⁵ неупотребувањето лисици и

¹Guzzardi v. Italy, апликација број 7367/76 од 6 ноември 1980 година, § 95

²Khlafia and Others v. Italy, апликација број 16483/1 од 15 декември 2016 година, § 71

³Storck v. Germany, апликација број 61603/00 од 16 јуни 2005 година, § 74

⁴H.M. v Switzerland, апликација број 39187/98 од 26 февруари 2002 година, § 45

⁵Iskandarov v. Russia, апликација број 17185/05 од 23 септември 2010 година, § 140

несместувањето на лицето во ќелија или на друг начин ограничувањето на неговата физичка слобода⁶ нема клучно влијание при одлучувањето дали се работи за прекршување на правото од членот 5. Она што е значајно за ЕКЧП од овој аспект е тоа што примената на членот 5 се однесува на многу случаи меѓу кои и испрашување во полициска станица,⁷ задржување мигранти кои патуваат по море во прифатни центри или на самите бродови⁸ и задржување на мигранти кои ирегуларно влегле на територија на државата во центри за азил (asylum hotspot facilities).⁹ Ниту едно лишување од слобода не е законско доколку не спаѓа во едно од наброените исклучоци од членот 5.¹⁰ Судот воспоставил три стандарди: 1) сеопфатната природа на исклучоците чие толкување треба да биде направено на тој начин што нема да биде овозможено оправдување на лишувањето под останатите членови од Конвенцијата (членовите 8-11), 2) постојано нагласување на процесната и суштинската законитост на притворањето, барајќи скрупулозно придржување кон принципот на владеење на правото, 3) значењето на навременоста

или брзината на потребното судско преиспитување на притворањето.¹¹

Кога станува збор за „законитост“ во смисла на Конвенцијата, не е доволно постапката и притворањето да биде само во согласност со домашното законодавство, туку тоа треба да биде во согласност со Конвенцијата, вклучувајќи ги и генералните принципи изразени или воспоставени со неа.¹² Судот упатува на „квалитетот на законот“, односно законите мора да бидат достапни, прецизни и јасни и предвидливи во смисла дека поединецот, со соодветен совет, може да предвиди кои ќе бидат последиците од неговото поведење.¹³ Образложена судска одлука за притвор е дополнителен стандард кој треба да се исполни со цел да се смета дека притворот е во согласност со Конвенцијата, а поединецот заштитен од арбитрерност. Во таа насока, во судската одлука мора да стојат основите поради кои е определен притворот¹⁴ и одредбите од домашното право кои дозволуваат определување на мерката.¹⁵ Од практиката на Судот, може да се заклучи дека прашањето дали една одлука е образложена или не, се цени од случај до случај, а од аспект на воспоставените стандарди за „квалитет на законот“. Во насока на утврдување дали некој бил

⁶ M. A. v Cyprus, апликација број 41872/10 од 23 јули 2013 година, § 193

⁷ Osyenko v Ukraine, апликација број 4634/04 од 9 ноември 2010 година

⁸ Khlaifia and Others v. Italy, апликација број 16483/1 од 15 декември 2016 година

⁹ J.R and Others v Greece, апликација број 22696/16 од 25 јануари 2018 година

¹⁰ Khlaifia and Others v. Italy, апликација број 16483/1 од 15 декември 2016 година, § 88

¹¹ Buzadji v. Republic of Moldova, апликација број 23755/07 од 5 јули 2016 година, § 84

¹² Pleso v. Hungary, апликација број 4124/08 од 2 октомври 2012 година, § 59

¹³ Creanga v. Romania, апликација број 29226/03 од 23 февруари 2012 година, § 120

¹⁴ Stasaitis v Lithuania, апликација број 47679/99 од 21 март 2002 година, § 66-67

¹⁵ Khudoyorov v Russia, апликација број 6847/02 од 8 ноември 2005 година, § 157

„лишен од слобода“ почетната точка мора да биде конкретната ситуација и мора да се земат предвид повеќе критериуми како типот, времетраењето, ефектот и начинот на имплементација на мерката која е во прашање.¹⁶ За да се утврди дали станува збор за лишување од слобода треба да се разгледа значењето на сите фактори кумулативно, а не значењето на секој фактор поединечно.¹⁷

Иако ЕКЧП дозволува притворање на барател на азил или на друг имигрант пред да му биде дадена дозвола за влез, таквото притворање мора да биде во согласност со општата цел на членот 5, која е да обезбеди заштита на правото на слобода и да обезбеди никому да не му биде одземено правото на слобода на арбитражен начин.¹⁸ Заштитата од арбитражност значи дека ваквото притворање мора да биде изведено со добра намера, мора да биде тесно поврзано со целта да се спречи неовластено влегување на лицето на територија на државата, местото и условите за притворање мора да бидат соодветни имајќи предвид дека мерката се применува на странци, кои често се плашат за своите животи и бегаат од своите домови, а не на сторители на кривични дела, должината на притворањето треба да биде разумно

¹⁶Austin and Others v. the United Kingdom, апликација број 39692/09, 40713/09 и 41008/09 од 15 март 2012 година, § 57

¹⁷ European Union Agency for Fundamental Rights, Handbook on European law relating to asylum, borders and immigration, 2015, страница 144

¹⁸Saadi v. the United Kingdom, апликација број 13229/03 од 29 јануари 2008 година, § 64-66

потребна во однос на целта која треба да се постигне.¹⁹

Според практиката на ЕСЧП, дури и краткото времетраење на ограничувањето, на пример неколку часа, може да претставува лишување од слобода доколку се присутни други елементи, како на пример ако објектот е затворен, ако постои елемент на присилба или ако ситуацијата има одредени последици врз поединецот, вклучувајќи и физички непријатности или ментална болка.²⁰ Според судот, лишување од слобода се 24-часовен куќен притвор на ден,²¹ поминувањето на 20 дена во меѓународна транзит зона на аеродром,²² присилно носење во полициска станица и испитување во времетраење од 45 минути,²³ односно неколку часа.²⁴ Непрецизното уредување на одредбите и недостапноста на судска заштита значи арбитражно и незаконско лишување од слобода.²⁵ Лишувањето од слобода ја повредува одредбата од член 5 став 1 од Конвенцијата ако законската одредба која го овозможува лишувањето е нејасна/непрецизна до степен да

¹⁹ Ibid, § 74

²⁰ Совет на Европа, Handbook on European law relating to asylum, borders and immigration. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014 година, страница 144

²¹ N.C. v. Italy, апликација број 24952/94 од 18 декември 2002 година

²² Amuur v. France, апликација број 9776/92 од 25 јуни 1996 година

²³ Shimovolos v Russia, апликација број 30194/09 од 21 јуни 2011 година

²⁴ Foka v Turkey, апликација број 28940/95 од 24 јуни 2008 година

²⁵ Amuur v. France, апликација број 9776/92 од 25 јуни 1996 година

предизвика конфузија за нејзината правилна примена.²⁶

Притворањето на барателите на азил по автоматизам, без да се изврши индивидуална проценка на конкретните потреби на лицето, е практика за која ЕСЧП изразил загриженост.²⁷ Во Република Македонија, за време на бегалската криза, мигрантите главно се задржуваа на границите со Република Грција и Република Србија, односно во Прифатно транзитните центри „Винојуг“ и „Табановце“. Овие центри се под 24 часовен видео надзор, оградени со жица и обезбедувани од страна на полициски службеници од МВР. Мигрантите кои беа задржувани во овие центри не можеа слободно да се движат (лицата од „Табановце“ можеа да го напуштаат истиот само за лични потреби и исклучиво во 2 (два) термини определени од страна на МВР,²⁸ додека на лицата од „Винојуг“ им е оневозможено слободно да се движат надвор од неговите граници²⁹). На задржаните мигранти не

²⁶ *Jecius v. Lithuania*, апликација број 34578/97 од 31 јули 2000 година

²⁷ *Thimothawes v. Belgium*, апликација број 39061/11 од 4 април 2017 година, § 73

²⁸ Годишен извештај 2017 година – Национален превентивен механизам, Народен правобранител на Република Македонија, страница 156

²⁹ Годишен извештај за степенот на обезбедувањето, почитувањето, унапредувањето и заштитата на човековите права и слободи – 2016, Народен правобранител во Република Македонија, страна 47

Годишен извештај за степенот на обезбедувањето, почитувањето, унапредувањето и заштитата на човековите права и слободи – 2017, Народен правобранител во Република Македонија, страна 44

им бил издаван документ врз основа на кој биле задржувани,³⁰ а со самото тоа им било оневозможено користење на правото на евентуално обжалување на ваквата одлука.

Покрај ПТЦ „Винојуг“ и ПТЦ „Табановце“, голем дел од мигрантите беа задржувани во Прифатниот центар за странци. За време на бегалската криза, капацитетите на овој центар најчесто биле надминувани,³¹ а објектот во кој е сместен Прифатниот центар за странци е несоодветен и неговата намена не ги задоволува меѓународните стандарди од аспект на местоположбата, условите за сместување и третманот на странци.³² На почетокот, не биле издавани никакви решенија за задржување, туку само потврда за одземени предмети.³³ На овој

Годишен извештај 2016 година – Национален превентивен механизам, Народен правобранител на Република Македонија, страница 139, 141

³⁰ Годишен извештај за ефикасноста на правната заштита на човековите права во Република Македонија, 2016 година, Македонско здружение на млади правници, страница 54

Годишен извештај 2016 година – Национален превентивен механизам, Народен правобранител на Република Македонија, страница 139

Годишен извештај за ефикасноста на правната заштита на човековите права во Република Македонија, 2016 година, Македонско здружение на млади правници, страница 54

³¹ Годишен извештај 2015 година – Национален превентивен механизам, Народен правобранител на Република Македонија, страница 68

³² *Ibid*

³³ Годишен извештај за степенот на обезбедувањето, почитувањето, унапредувањето и заштитата на човековите права и слободи – 2016, Народен правобранител во Република Македонија, страница 45

Годишен извештај за имиграциски притвор во Македонија – 2016, Македонско здружение на млади правници, страница 2

начин мигрантите биле оневозможени да го искористат своето право на преиспитување на законитоста на одлуката за нивно задржување.³⁴ Од крајот на август 2016 година, на мигрантите им се издавале решенија на македонски и англиски јазик,³⁵ кои не довеле до подобрување на состојбата во однос на запознавање со причините за задржување поради тоа што македонскиот и англискиот јазик биле неразбирливи за мигрантите.³⁶ Иако правниот основ во решенијата бил утврдување на идентитетот и присилно отстранување од земјата,³⁷ сепак вистинската причина за нивното задржување било сведочење во судска постапка во својство на сведоци против криумчарите на мигранти,³⁸ за што

³⁴Годишен извештај за степенот на обезбедувањето, почитувањето, унапредувањето и заштитата на човековите права и слободи – 2016, Народен правобранител во Република Македонија, страница 45

³⁵Годишен извештај за степенот на обезбедувањето, почитувањето, унапредувањето и заштитата на човековите права и слободи – 2016, Народен правобранител во Република Македонија, страница 45

Годишен извештај за имиграциски притвор во Македонија – 2016, Македонско здружение на млади правници, страница 2

³⁶ Ibid

³⁷ Годишен извештај на МЗМП за практиките на задржување странци во Македонија од имиграциски причини – 2017, Македонско здружение на млади правници, страна 3

³⁸Годишен извештај за степенот на обезбедувањето, почитувањето, унапредувањето и заштитата на човековите права и слободи – 2016, Народен правобранител во Република Македонија, страница 36

Годишен извештај за имиграциски притвор во Македонија – 2016, Македонско здружение на млади правници, страница 2

Полугодишен извештај на МЗМП за практиките на задржување странци во Македонија од

според нашето домашно право не постои можност за притворање на сведоци како начин за обезбедување нивно присуство. Иако според Законот за странци ваквите решенија ги издава судот, во периодот 2015-2017, спротивно на Законот, тие биле носени од страна на МВР.³⁹ Просечното задржување во 2016 година било 38 дена, додека најдолгото 301 ден.⁴⁰ Во 2017 година просечното задржување било 19.5 дена, додека најдолгото било 82 дена.⁴¹ За време на задржувањето, лицата не можеле да

имиграциски причини јануари-јуни 2017, Македонско здружение на млади правници, страна 3

Годишен извештај на МЗМП за практиките на задржување странци во Македонија од имиграциски причини – 2017, Македонско здружение на млади правници, страница 4

Посебен извештај за состојбите во Прифатниот центар за странци во Гази Баба, Национален превентивен механизам, Народен правобранител на РМ, 2017 година

³⁹Годишен извештај за степенот на обезбедувањето, почитувањето, унапредувањето и заштитата на човековите права и слободи – 2016, Народен правобранител во Република Македонија, страница 44

Годишен извештај 2016 година – Национален превентивен механизам, Народен правобранител на Република Македонија, страна 122, 127, 128

Годишен извештај за степенот на обезбедувањето, почитувањето, унапредувањето и заштитата на човековите права и слободи – 2017, Народен правобранител во Република Македонија, страница 41

Годишен извештај 2017 година – Национален превентивен механизам, Народен правобранител на Република Македонија, страница 162

⁴⁰Годишен извештај за степенот на обезбедувањето, почитувањето, унапредувањето и заштитата на човековите права и слободи – 2016, Народен правобранител во Република Македонија, страница 45

Годишен извештај за имиграциски притвор во Македонија – 2016, Македонско здружение на млади правници, страница 2

⁴¹ Ibid

излезат на прошетка,⁴² но имале ограничувања и проблеми во остварување и на другите права како пристап до постапка за азил, правна помош, здравствена заштита, исхрана, користење телефон и сл.⁴³

Праксата на македонските институции за време на бегалската криза, од аспект на задржувањето на мигрантите во ПТЦ

⁴² Годишен извештај за степенот на обезбедувањето, почитувањето, унапредувањето и заштитата на човековите права и слободи – 2015, Народен правобранител во Република Македонија, страница 36

Годишен извештај 2015 година – Национален превентивен механизам, Народен правобранител на Република Македонија, страница 69

Годишен извештај 2016 година – Национален превентивен механизам, Народен правобранител на Република Македонија, страница 126

Годишен извештај за степенот на обезбедувањето, почитувањето, унапредувањето и заштитата на човековите права и слободи – 2017, Народен правобранител во Република Македонија, страница 41

⁴³ Ibid

Годишен извештај за имиграциски притвор во Македонија – 2016, Македонско здружение на млади правници

Годишен извештај на МЗМП за практиките на задржување странци во Македонија од имиграциски причини – 2017, Македонско здружение на млади правници

Годишен извештај за ефикасноста на правната заштита на човековите права во Република Македонија, 2016 година, Македонско здружение на млади правници, страница 53

Посебен извештај за состојбите во Прифатниот центар за странци во Гази Баба, Национален превентивен механизам, Народен правобранител на РМ, 2017 година

„Винојуг“ и „Табановце“ како и во Прифатниот центар за странци, во многу аспекти го доведува во прашање почитувањето на стандардите воспоставени со Европската конвенција за човекови права. Државата мора да посвети внимание на зголемување на капацитетите на институциите од аспект на познавање на обврските кои Македонија ги има со Европската конвенција за човекови права и последиците од нивното непочитување.

**ПРИМЕНА НА
НЕЗАДОЛЖИТЕЛНИТЕ ПРАВИЛА
ЗА АРБИТРАЖА НА СПОРОВИ
ПОВРЗАНИ СО КОСМИЧКИТЕ
АКТИВНОСТИ ВО ПОСТОЈАНИОТ
ИЗБРАН СУД- АРБИТРАЖА ПРИ
СТОПАНСКАТА КОМОРА НА
МАКЕДОНИЈА**

Александар Ташковски, Магистранд

**I. МЕЃУНАРОДНО
КОСМИЧКО ПРАВО**

Анализата со помош на историскиот метод ни потврдува дека развојот на технологијата, а и на науката во целина иницирале соодветни измени не само во општествениот живот, туку и во самата правна наука.

Скоро секогаш овие научно-технолошки пронајдоци и иновации во правната наука биле транспондирани на правопрпорционален начин со развојот на конкретната наука. Меѓутоа, за жал од формално правен аспект правната мисла секогаш била задоцнета во споредба со даденото научно откритие, додека пак од материјално правен аспект понекогаш правната доктрина била и пред современите научни откритија.

Пример за овој однос меѓу научно-технолошката и правната наука е најдобро воочлив во меѓународното јавно право. Па така, на овој начин, летот на браќата Рајт го инспирирал создавањето на меѓународното воздушно право и носењето на Convention on International Civil Aviation, UN, 1947 (мкд. Конвенција за меѓународна граѓанска авијација); индустриските револуции кои

овозможиле пристап на човештвото до Антарктикот и освојување на светските води го овозможиле развојот на Антарктичкото право преку потпишувањето на Antarctic Treaty, UN, 1961 (мкд. Антарктичкиот договор) и меѓународното водно право преку потпишувањето на Law of the Sea Convention, UN, 1994 (мкд. Конвенција за морското право); развојот на биомедицината, а особено потпомогнатото биолошко оплодување и генетскиот инженеринг го овозможил создавањето на интердисциплинарните студии по право и етика на биомедицина; откривањето на телеграфот, телефонот, радиото и телевизијата го поттикнаа создавањето на меѓународното телекомуникациско право; појавата на компјутерите и интернетот го инспирирал создавањето на меѓународното информатичко право; додека пак, лансирањето на првиот вештачки сателит Спутник 1 во 1957 година го инспирирало основањето на меѓународното космичко право.⁴⁴

Сите овие области, а и многу други неспоменати во овој текст претставуваат правни области кои спаѓаат во рамките на меѓународното јавно право. Сепак, со истата напомена од претходно дека развојот на овие области

⁴⁴**Забелешка:** Види повеќе за областите на Меѓународното јавно право кај: Манговски Петар, Меѓународно јавно право, Култура, Скопје, 1975 година, стр. 74-105; Фрчкоски Д. Љубомир, Тупурковски Васил, Ортакоски Владимир, Меѓународно јавно право, Табернакул, Скопје 1995 година, стр. 143- 184; Фрчкоски Д. Љубомир, Георгиевски Сашо, Петрушевска Татјана, Меѓународно јавно право, Магор ДОО Скопје, 2012 година, стр. 219-356.

е пропорционално зависен од развојот на соодветните науки. Поради тоа, некои области се фокусирани на анализа на соодветното позитивно или формално меѓународно право составено од мал број на акти, додека пак други, како што е- примерот со меѓународното космичко право имаат развиено цели правни режими кои во себе опфаќаат цели посебни под-области со посебни пот-системи.

Меѓународното космичко право претставува класичен пример за ваквиот развој на меѓународното јавно право, токму поради својот богат *corpus juris spatialis internationalis*. Ова богатство се должи на почетната точка за јурисдикција на меѓународното космичко право за што од мнозинството научници е прифатено дека започнува од *Вон кармановата линија*.

Космичко-правната јурисдикција е определена да започне од оваа точка поради пресметките на научникот *Teodor von Karman* кои потврдиле дека највисоката точка за можна авијација со моментално достапната технологија може да се изведува до 100 км над Земјината површина. Следствено на ова, се' што е над 100 км од Земјата спаѓа во доменот на меѓународното космичко право.

Поради ова линија, а имајќи ја предвид испреплетеноста помеѓу телекомуникациите (или телекомуникациското право) и информатичките науки (или информатичкото право) со сателитите кои пак се наоѓаат на 20.000 км од Земјата, меѓународното космичко право во себе ги опфаќа и меѓународното

информатичко и меѓународното телекомуникациско право. Постои цела школа на правници кои се залагаат за оваа правилна систематизација на информатичкото и телекомуникациското право во рамки на космичкото право, која е оправдана од истражувањата потврдени од научната фела, дотолку повеќе што веќе постои потврда и од страна на академијата за овој *ex notorious* факт.⁴⁵

Меѓународното космичко право низ академската литература може да биде сретнато со повеќе различни именувања, примерот со македонската академска литература е именувањето како „правен режим на Космосот“, меѓутоа најчесто се користи именувањето како „Меѓународно свездено право“ (анг. International Space Law); дополнително се користи и „Меѓународно космичко право“ (анг. International Cosmic Law). Додека пак Метаправото (анг. Metalaw) или системот на правни правила кои ги регулираат односите меѓу различните раси во космосот претставува концепт во рамки на самото меѓународно космичко право, а не и посебна правна област.⁴⁶

Развојот на меѓународното космичко право е потврден не само со

⁴⁵**Забелешка:** Универзитет од Небраска-Линколн претставува првиот универзитет во светот кој нуди специјализација во сите три области истовремено преку учење на космичкото право заедно со информатичкото и телекомуникациското право, види повеќе на веб-адресата: <https://law.unl.edu/spacecyberlaw-areas-of-study/>, исто и листата со образовни институции: http://www.unoosa.org/res/oosadoc/data/documents/2018/aac_105c_22018crp/aac_105c_22018crp_11_0.html/AC105_C2_2018_CRP11E.pdf.

⁴⁶Манговски, Меѓународно јавно право, стр.104; Фрчкоски, Тупурковски, Ортаковски, Меѓународно јавно право, стр. 180

најавените мисии за колонизација на Марс и Месечината од страна на компаниите Space-X и Blue Origin, туку и од богатото космичко обичајно право кое се развива на меѓународната сцена, проследено со богатата национална легислатива од развиените космички држави, како што е примерот со САД кои го препознаваат бенефит принципот од меѓународното космичко право директно за своите граѓани, а и за целото човештво согласно договорните обврски кои ги презела САД од *corpus juris spatialis internationalis* на космичкото право, преку пристапувањето кон истите.⁴⁷

Овој развој на меѓународното космичко право не само што е проследен со развивање и на национално космичко право, туку истиот е потврден и со бројните поврзувања односно со воспоставен однос не само со други правни дисциплини, туки и со останатите науки и уметности од големата гранка на човековото знаење и мудрост. Дотолку

⁴⁷**Забелешка:** Станува збор за одредбата регулирана во Chapter 513—Space Resource Commercial Exploration and Utilization Act, каде во член 51303 се предвидува „A United States citizen engaged in commercial recovery of an asteroid resource or a space resource under this chapter shall be entitled to any asteroid resource or space resource obtained, including to possess, own, transport, use, and sell the asteroid resource or space resource obtained in accordance with applicable law, including the international obligations of the United States.“ Слободен превод на членот: „Граѓанин на Соединетите Американски Држави поврзан во комерцијалното подобрување на ресурс од космосот или од астероид, согласно оваа одредба добива право над тој ресурс, вклучувајќи го поседувањето, сопственоста, транспортот, употребата и продажбата на тој космичкиот ресурс или ресурсот од астероидот кој е добиен во согласност со домашното право, вклучувајќи ги и меѓународните обврски на САД.”

повеќе што практично меѓународното космичко право го најави создавањето на космичката економија и појавата на космичките трговци.

II. ПОЈАВАТА НА КОСМИЧКАТА ЕКОНОМИЈА И КОСМИЧКИТЕ ТРГОВЦИ НАСПОРТИ МЕЃУНАРОДНОТО АРБИТРАЖНО ПРАВО

Настрана од ова, развојот на космичкото право значеше и иницијација на создавањето на космичката економија и космичките трговци.

Во оваа смисла, космичката економија за предмет на анализа ја има секоја економска трансакција која во себе опфаќа космички елемент. Или со други зборови, космичката економија претставува дел од економијата кој ја изучува економската активност која во себе го опфаќа космичкиот елемент.

Додека пак овој космички елемент се препознава преку самата економската активност која е предмет на анализа доколку истата во себе на кој било директен или индиректен начин е поврзана со активност над 100 км од земјата, односно активност која е на кој било начин поврзана со просторот *над Вон кармановата линија* или некој од принципите на космичкото право. Меѓутоа, во определени случаи активноста може да биде и под *Вон кармановата линија*, особено кога станува збор за телекомуникацискиот и информатичкиот поредок, со што во овој случај станува збор за *sensu lato* космичка

економија, а во претходниот за *sensu stricto* космичка економија.

Од друга страна, физичките и правните лица кои се вклучени во денешната комерцијализација на истражувањето и опслужувањето од космосот претставуваат субјекти на овие космички трансакции, кои може да се категоризираат како космички трговци.

Имајќи ги предвид огромните финансиски суми потребни за истражување и опслужување од космосот, доволно е да се забележи дека денес само за еден аспект од космичката економија- сателитските телекомуникации имаат финансиски обрт пресметуван во билиони американски долари.⁴⁸

⁴⁸**Забелешка:** Согласно податоците од Википедија (линк до официјалната веб-адреса: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_communication_satellite_companies) најпознати компании за сателитски-телекомуникации на светско ниво се: Verizon Communications- меѓународна компанија од САД која оперира во над 150 држави, со вредност од 201 билиони американски долари; AT&T- мултинационална компанија која оперира во САД со вредност од 198 билиони американски долари; China Mobile- државна телекомуникациска компанија од Кина со вредност од 193 билиони американски долари и 902 милиони претплатници; Nippon Telegraph and Telephone- јапонска компанија со вредност од 96 билиони американски долари; SoftBank- мултинационален холдинг конгломерат од Јапонија кој поседува 80% од американското Sprint и е со вредност од 85 билиони американски долари; Deutsche Telekom- најголемиот провајдер на телекомуникациски услуги во Европа, сместен во Германија со над 205 милиони претплатници и вредност од 81 билион американски долари, кој истовремено ги оперира и T-Mobile, Маџар Телеком, Словак Телеком, Хеленски Телеком; Vodafone- мултинационална телекомуникациска корпорација со седиште во Лондон, која оперира во над 150 држави со преку 535 милиони претплатници и вредност од 76 билиони американски долари; Telefonica- шпанска

Дополнително, кога станува збор за космичка трговија од огромни финансиски суми, употребата на меѓународната арбитража како начин за решавање на евентуалните трговски спорови се јавува како проверен и потврден метод, кој има придонесено за инспирација на Постојаниот арбитражен суд од Хаг да ги издаде Незадолжителните Правила за арбитража на спорите кои произлегуваат од космичките активности во 2011 година.⁴⁹

Во оваа смисла предностите од меѓународната трговска арбитража, како што се: неутралноста; поголемата извесност да се издејствува признавање и

мултинационална корпорација и една од најголемите телекомуникациски компании во светот со услуги во Европа, Азија, Северна, Централна и Јужна Америка и вредност од 51 билиони американски долари; Orange- француски мултинационален телекомуникациски гигант со вредност од 48 билиони американски долари, 120 милиони претплатници за услуги во Европа, Средниот Исток и Африка; China Telecom- друга државна телекомуникациска компанија од Кина со вредност од 39 билиони американски долари. За појасен преглед може исто така да се прегледаат и листите со најголеми телефонски оператори (веб-адреса: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_telephone_operating_companies) или листата со најголеми произведувачи на космички летала (веб-адреса: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_spacecraft_manufacturers), листата на најголеми приватни компании за лансирање на космички летала и објекти итн.

⁴⁹**Забелешка:** Станува збор за Постојаниот арбитражен суд (анг. The Permanent Court of Arbitration, акроним: PCA) основан преку Конвенцијата за Мирно Решавање на меѓународните спорови, Хаг, 1899 година (анг. Convention for the Pacific Settlement of International Disputes) за време на првата Хашка мировна конференција. Незадолжителните правила се достапни преку веб-адресата: <https://www.mcgill.ca/iasl/files/iasl/optional-rules-arbitration-disputes-outer-space-6dec2011.pdf>

извршување на арбитражните одлуки; можноста за именување на арбитри кои се со стручни познавања и искуство од областа која е предмет на спорот; неформалната атмосфера; можноста за задржување на пријателските односи и истовремено да ги продолжат меѓусебните деловни односи; доверливоста на арбитражната постапка; едносетпеноста; релативната краткотрајност на арбитражната постапка; пониските трошоци; воспоставените институционални арбитражи; слободното одредување место на одржување на арбитражната постапка; можноста за елиминирање на евентуалните јазични бариери; можноста за специјализација и на крај можноста на странките да влијаат врз составот на арбитражата придонесоа кон развој и прифаќање на трговската арбитража како начин за решавање на споровите кои произлегуваат од космичките активности на човештвото.⁵⁰

Додека пак, општата анализа на незадолжителните правила за арбитража на спорови поврзани со космичките активности говорат дека во суштина овие правила се скоро исти со останатите правила за арбитража, со таа разлика што се дизајнирани за решавање на космичките трговски спорови или споровите кои произлегуваат од субјектите на космичката економија.

III. ПРИМЕНА НА НЕЗАДОЛЖИТЕЛНИТЕ

⁵⁰Дескоски, Тони, Меѓународно арбитражно право, Правен факултет „Јустинијан Први“ во Скопје, 2016 година, стр. 11-19

ПРАВИЛА ЗА АРБИТРАЖА НА СПОРОВИ ПОВРЗАНИ СО КОСМИЧКИТЕ АКТИВНОСТИ ВО ПОСТОЈАНИОТ ИЗБРАН СУД- АРБИТРАЖА ПРИ СТОПАНСКАТА КОМОРА НА МАКЕДОНИЈА

- De lege lata

Моменталната правна рамка за меѓународната трговска арбитража во Републиката е регулирана преку Законот за меѓународна трговска арбитража (Службен весник на Р. Македонија бр. 39/2006), Законот за судовите (Службен Весник на Р. Македонија бр.58/06), Законот за извршување (Службен весник на Р. Македонија бр. 58/2006), Законот за стопанските комори (Службен весник на Р. Македонија бр. 17/2011) и меѓународните договори кон кои Републиката има пристапено, како што се: Geneva Protocol on Arbitration Clauses, 1923; Geneva Convention on the Execution of Foreign Arbitral Awards, 1927; New York Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards, 1958; Washington Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of Other States (ICSID), 1965 и European Convention on International Commercial Arbitration, 1961. Во оваа смисла, државата има дополнително потпишано и над 30 билатерални меѓународни инвестициски договори кои се во сила.⁵¹

Институционалната арбитража во Републиката се изведува преку

⁵¹ Ibid. стр. 29, 85-86

Постојаниот избран суд – Арбитража при Стопанската комора на Македонија. Практично, преку Законот за стопанските комори и Стаутот на Стопанската комора се изврши создавање на оваа институционална арбитража која е независен орган во рамки на Стопанската комора и се води во согласност со автономните арбитражни правила регулирани во Правилникот на Постојаниот избран суд – Арбитража при Стопанската комора на Македонија, Правилата за трошоците во постапката пред Постојаниот избран суд – Арбитража при Стопанската комора на Македонија и Одлуката за утврдување на листите на арбитри на Постојаниот избран суд – Арбитража при Стопанската комора на Македонија.⁵²

Моменталната поставеност на правната рамка овозможува флексибилност и уживање во бенефитите од меѓународната трговска арбитража и во Македонија, дотолку повеќе што согласно член 19 од Правилникот се овозможува не само овие незадолжителни правила на Постојаниот Арбитражен суд во Хаг, туку и кои било други да бидат договорени помеѓу страните како релевантни за решавање на нивниот спор.⁵³

⁵²Со можност за електронски пристап преку веб-адресата: <https://www.pravdiko.mk/wp-content/uploads/2013/12/Pravilnik-za-arbitrak-a.pdf>

или официјалната веб-адреса на Постојаниот суд-Арбитража при Стопанска комора на Македонија: <http://arbitraza.mchamber.mk/index.aspx?lng=1>

⁵³„Странките можат спогодбено да отстапат од примената на одредбите на Арбитражните правила освен од одредбата од членовите 66 и 67 од овој Правилник, ако нивната спогодба не е во спротивност со присилните прописи на Република Македонија.“ Член 19

Практично, преку оваа одредба од Правилникот, примената на Незадолжителните Правила е овозможена и во Република Македонија.

- **De lege ferenda**

Законската поставеност и флексибилноста на Правилникот на македонскиот Арбитражен суд при Стопанската комора е напреден прогресивен и добар, меѓутоа постоењето на МАСИТ или Македонската стопанска комора за информатички и комуникациски технологии како специјализирана стопанска комора го поставува прашањето за потребата од основање и на специјализирана космичка арбитража во Македонија.

Реформата на МАСИТ во себе неизбежно има потреба од создавање на специјализирана институционална космичка арбитража која во себе ќе ги имплементира не само правилата од Постојаниот арбитражен суд за космичките спорови, туку соодветно и за информатичките и телекомуникациските.

Преку овој начин ќе се гарантира прогресот на македонската космичка економија, а МАСИТ како специјализирана ИТ стопанска комора ќе може да им овозможи не само на своите членки, останатите субјекти од македонската економија, туку и оние со меѓународен елемент да имаат можност за решавање на трговските спорови кои произлегуваат од космичките, информатичките и телекомуникациските трговски спорови од страна на оваа специјализирана арбитража во рамки на МАСИТ преку нивниот Постојан избран

суд- Арбитража при МАСИТ. До толку повеќе, што имајќи го предвид развојот и членувањето на МАСИТ во различни регионални и меѓународни организации можеби е оправдано мислењето и за овозможување на решавање на космички трговски спорови не само од приватни ентитети, туку и меѓу држави и/или меѓународни организации.

Меѓународно право и нуклеарните оружја

Бојана Русевска

Нуклеарно оружје е експлозивен уред кој ја добива својата огромна деструкциона сила од нуклеарна реакција на фисија или од комбинација на фисија и фузија. И при двете реакции се добива огромно количество на енергија од релативно мали количества на материја. За споредба модерно нуклеарно оружје тешко околу еден тон може да произведе експлозија што би ја произвеле милијарда килограми од најјакиот експлозив. Нуклеарните оружја спаѓаат во категоријата на оружје за масовно уништување. Многу луѓе се борат и се надеваат на тотално елиминирање и уништување на ваквите оружја.

Поради огромната воена моќ која ја даваат нуклеарните оружја, политичката контрола е најважен проблем од неговото постоење. Во повеќето земји употребата на ова оружје може да се изведе само со согласност на најголемата државна власт. Во доцните 1940-ти недостатокот од доверба ги спречуваше САД и Советскиот Сојуз од постигнување на договор за контрола на нуклеарното оружје, но веќе во 1960-тите години се преземени чекори да се ограничи нуклеарното вооружување на другите земји и ефектите за средината од нуклеарните тестови. Во 1963-та е постигнат Договор за делумна забрана за тестирање на нуклеарно оружје која ги ограничи нуклеарните проби само на подземно тестирање за да се спречи

загадувањето од нуклеарниот отпад. Во 1968 година е постигнат Договор за намалување на нуклеарното оружје во кој се потпишаа за нуклеарно ненапаѓање земјите кои не поседуваат нуклеарен арсенал. Покрај овој договор постигнати се и поединечни договори помеѓу САД и Советскиот Сојуз за намалување на нуклеарното оружје. Исто така постигнати се и помеѓу некои сојузи од држави и континенти за забрана за нуклеарно вооружување. Во 1996-та година, Меѓународниот суд на правдата, издаде забрана за користење на нуклеарно оружје. Дополнително се преземаат и други акции за земјите кои сакаат да произведат нуклеарно оружје како економските санкции кон Индија и Пакистан во 1998 година. Во 2003-та година под обвинение дека развива нуклеарна програма Ирак беше нападна од САД.

Секоја идна употреба на ваков вид оружје која треба да се случи ќе биде судена со применливи меѓународни закони *jus ad bellum* и *jus in bello*. Во изминатите пет години, меѓународната заедница посвети внимание на хуманитарните, еколошките и развојните последици од детонациите од нуклеарното оружје.

Финалниот документ на Конференцијата за преглед на договорот за неширење на нуклеарното оружје (NPT) за прв пат во историјата на НПП се осврна на "катастрофалните хуманитарни последици од секоја

употреба на нуклеарно оружје" и ⁵⁴⁵⁵ја потврди потребата "за сите држави во секое време да се усогласат со меѓународното право, вклучувајќи го и меѓународното хуманитарно право. "

Политика за нуклеарно оружје во САД

Нуклеарното оружје е застарено и нехумано оружје за масовно уништување што САД треба да го елиминира во 21 век. Соединетите Држави и другите нуклеарно вооружени земји, во дел од Договорот за нуклеарно неширење, се законски обврзани да ги елиминираат нуклеарните арсенали. Сепак, наместо да ги намалат своите резерви, тие планираат да ги обноват програмите за нуклеарно оружје.

И покрај бројните намалувања на нуклеарните резерви откако САД и Русија го потпишаа Новиот договор за СТАРТ во 2010 година, САД планираат да потрошат најмалку 1,2 трилиони долари за да ја зголемат способноста за нуклеарен арсенал инвестирајќи во квалитативни подобрувања во постојното оружје, вклучувајќи:

-Нова флота на подморници од балистички ракети.

-Нови копнени интерконтинентални балистички ракети и придружна инфраструктура.

-Нова стратешка бомба флота и надградби / замена на тековните бомбардери.

-Нова флота од проектили со долг дострел (LRSOs) за да ги замени крстосувачките проектили со воздух (ALCMs).

Предлозите на политиката за нуклеарно оружје на САД во 2018 година ги објавија плановите за изградба на два нови типа нуклеарно оружје со низок принос за проектили за подморници и нуклеарни оружја. Предложеното ново нуклеарно оружје со низок принос е со иста големина на атомските бомби што САД ги фрлија врз Хиросима и Нагасаки во 1945 година. Атомската бомба со 15 килони што беше фрлена врз Хиросима веднаш уби 70.000 луѓе и повреди околу 75.000 луѓе. До крајот на 1945 година, 140.000 луѓе во Хиросима починале. Атомската бомба со 21 килотон падна на Нагасаки и веднаш уби 74.000 лица и повреди 75.000 луѓе. 90.000 луѓе во Нагасаки беа мртви до крајот на 1945 година

Правни празнини во Меѓународното право?

Во своето тврдење дека хуманитарната димензија бара зголемено внимание (во Меѓународното хуманитарно право), норвешката влада ги покани сите заинтересирани држави и организации на конференција за хуманитарното влијание на нуклеарното оружје во Осло во март 2013 година. Следната година, мексиканските и австриските влади организираа

⁵⁴Википедија-Нуклеарно оружје

⁵⁵https://www.armscontrol.org/ACT/2016_03/Features/A-Legal-Gap-Nuclear-Weapons-Under-International-Law

последователни конференции во Најарит и Виена, соодветно. Привлекувајќи повеќе владини делегации од состаноците на Подготвителниот комитет на НПТ во 2013 и 2014 година, серијата конференции за хуманитарни влијанија се чини дека обезбедија форма на состаноци кои беа барани. По завршувањето на третата и досега последна конференција, австриските домаќини поднесоа документ со кој се повикуваат држави и други засегнати страни да ја "пополнат правната празнина за забрана и елиминација на нуклеарното оружје". Неколку месеци подоцна австриската влада објави дека овој "австриски залог" ќе се вика "хуманитарен залог". Повеќе од 120 држави сега формално го поддржаа овој залог.

Некој би можел да праша "што точно е правната празнина?". Иако некои тврдат дека постои празнина што треба да се пополни со нов правен инструмент кој забранува употреба и поседување нуклеарно оружје, други тврдат дека не постои правна празнина. Овој труд има за цел да донесе одредена јасност во прашањето за потенцијална правна празнина, испитувајќи ја законитоста на поседувањето и употребата на нуклеарно оружје според Меѓународното хуманитарно право и Законот за разоружување. Заклучувам дека постои суштинска правна празнина, бидејќи за разлика од хемиското и биолошкото оружје, другите категории на неконвенционално оружје-нуклеарно оружје не се експлицитно и сеопфатно забранети. Со оглед на големината на

хуманитарните последици од нуклеарното оружје, ова може да се смета за парадокс.

Глобална забрана за нуклеарно оружје: Дали сме таму?

Во срцето на Студената војна, нуклеарното оружје беше централно прашање за меѓународни дебати за мир и безбедност. По неколку децении што го забележаа порастот на заканите како што се тероризмот и транснационалниот организиран криминал, нуклеарниот ризик се враќа на првичната линија на размислувања, поттикнати од нестабилните односи меѓу нуклеарните држави.

Тестовите за балистички проектили во Северна Кореја и ескалацијата на тензиите со САД служат како важен потсетник за континуираната закана од нуклеарно оружје за меѓународна безбедност, како и хуманитарните последици од таквите напади. "Студиите покажаа дека детонацијата на нуклеарното оружје ќе предизвика голема смрт, повреда и штета, особено ако се случи во или во близина на населено место".

Паралелно со овие тензии, во меѓународната заедница⁵⁶ на седиштето на Обединетите нации во Њујорк се спогодија за договор за забрана за нуклеарно оружје.

Додека ниту Соединетите Американски Држави, ниту Северна

⁵⁶<https://medium.com/law-and-policy/a-global-ban-on-nuclear-weapons-are-we-there-yet-b9dce9327882>

Кореја - ниту која било друга држава која поседува нуклеарно оружје - се дел од преговорите за забрана на договорот, тајмингот е многу стратешки, особено од гледна точка на земјите во преговорите, кои се здружија во обид за унапредување меѓународни безбедносни интереси.

Преговорите за договорот започнаа официјално неделата на 17 март во седиштето на ОН, како што беше назначено во резолуцијата на Генералното собрание во октомври 2016. Преговорите во март служеа како важна платформа за преговарање на земјите за размена на нивните ставови за принципите и обемот на договорот. Техничките дискусии ќе продолжат во јуни и јули, со неформални консултации предводени од претседателот на Конференцијата, амбасадорот Елејн Вајт Гомез од Костарика, кои треба да се одржат во меѓувреме. Целта на договорот е "да преговара за законски обврзувачки инструмент за забрана на нуклеарно оружје, што ќе доведе до нивна целосна елиминација", но добивањето ќе има деликатен процес, како што стана очигледно од размена на мислења во Њујорк.

Неопходно е да се каже дека состојбата со меѓународната безбедност и нуклеарното разоружување значително се развила уште од средината на 1990-тите. Степенот до кој земјите-преговарачи ќе ја објаснат оваа промена преку зајакнување на постојната законска архитектура, е веројатно суштинското прашање во овој процес. Сфатете го

прашањето за дозволата или забраната на нуклеарното оружје. Според меѓународното право, не постои експлицитна одредба дека нуклеарното оружје, неговото користење или закана, е противправно односно забрането. НПТ, историски договор кој ја оформува правната архитектура на напорите за нуклеарно разоружување, го забранува трансферот, стекнувањето и поседувањето на нуклеарно оружје од страна на не-нуклеарно оружје.

Исто така, забранува трансфер на оружје од страна на државите за нуклеарно оружје (кои НПТ ги дефинираа како САД, Русија, Кина, Франција и Обединетото Кралство). Слично на тоа, според меѓународното хуманитарно право (МХП), не постои изречна забрана за употреба или за закана од употреба на нуклеарно оружје. Наместо тоа, употребата на нуклеарно оружје е "регулирана". Како што Меѓународниот комитет на Црвениот крст (МКЦК) констатира во својот Совет на делегати во 2011 година, "тешко е да се предвиди како секоја употреба на нуклеарно оружје би можела да биде компатибилна со барањата на меѓународното хуманитарно право, особено правилата за дистинкција, мерка на претпазливост и пропорционалност."⁵⁷

Според МХП, правилото на дистинкција" бара од страните во вооружен конфликт да прават разлика

⁵⁷Nuclear Non-Proliferation in International Law- Jus ad Bellum: Nuclear Weapons and the Inherent Right of Self-Defence

меѓу цивилите и борците и меѓу цивилните објекти и воените цели."Второ, владеењето на мерки на претпазливост во нападот" бара во спроведувањето на воените операции, постојано да се грижи за да се поштедат цивили и цивилни објекти ".Трето, правилото за пропорционалност предвидува дека" ако се случи напад, конкретната и директна воена предност што се очекуваше ги надминува предвидливите случајни влијанија врз цивилите."Конечно, правилото за недискриминарачки напади забранува употреба на оружје кое не е насочено кон конкретни воени цели.

...

Додека се уште нема сеопфатност на забраната или ограничувањата на нуклеарното оружје како и многу други прашања кои допрва треба да се решат,сепак овие преговори даваат можност за зајакнување на рамката за нуклеарно разоружување и за работа на пополнување на постојните правни празнини. Можниот договор би бил направен од државите без нуклеарно оружје кои би барале соединување во "nuclear-free-zone" односно во област без нуклеарно оружје.Дури и ако тоа само по себе е ограничено - бидејќи не ги вклучува државите на нуклеарното оружје - сепак претставува уште еден чекор кон препознавање на катастрофалниот хуманитарен ефект на нуклеарното оружје и градењето на импулсот кон нивна целосна елиминација.

Слобода на изразување низ праксата на Европскиот суд за човекови права

Ангела Ангеловска

„Доколку слободата значи нешто, тоа го означува и правото да им го кажеме на луѓето и тоа што не сакаат да го чујат.” - Џорџ Орвел, Животинска фарма

Членот 10 од Европската конвенција за човекови права ја штити слободата на изразување, вклучувајќи ги слободата на мислење и слободата на примање и пренесување информации или идеи. Слободата на изразување е предуслов за секое демократско општество, без плурализам на идеи, толеранција и широкоумност не постои демократско општество, тоа Судот го нагласува во пресудата на случајот MÜLLER AND OTHERS v. SWITZERLAND⁵⁸.

Слободата на изразување се состои од три компоненти, тоа се слобода на мислење кое е апсолутно право, слобода на примање информации и идеи и слобода на пренесување на информации и идеи. Притоа Судот не дава дефиниција што се подразбира под „информација” и „идеја” иако во судската практика јасно е дека фотографија, карикатура, изјави, интервјуа, медицински тајни, историски

истражувања, реклами судот ги прифатил како информации и идеи.⁵⁹

Во однос на тоа кои информации и идеи ги штити членот 10, од праксата на Судот се заклучува дека членот 10 ги штити не само информациите и идеите кои се примаат со наклонетост или се сметаат за ненавредливи или индиферентни туку и оние што навредуваат, шокираат или вознемируваат, Судот тоа го потврдува во пресудата на случајот Handyside v. United Kingdom⁶⁰, поради тоа што без плурализам на идеи не постои демократско општество.

Судот во низа пресуди меѓу кои е Nilsen and Johnsen v Norway⁶¹ утврдил дека целта на заштитата на слободата на изразување мора да се интерпретира широко за да ги опфати не само содржината на информации и идеи туку и различните форми и средства преку кои тие се изразуваат и примаат, така што со оваа пресуда судот ги опфаќа сите форми на изразување меѓу кои се и печатот, медиумите, интернетот и сл.

Слободата на изразување има привилегиран третман којшто налага и одговорност во нејзиното уживање. Судот прави разлика меѓу искажување на информации во форма на факти и мислења во форма на вредносни судови. Оваа поделба е од особено значење

⁵⁸MÜLLER AND OTHERS v. SWITZERLAND, Application no.10737/84, 24.05.1984

⁵⁹ Човекови права, Јован Ананиев и др.- Скопје, ОБСЕ, 2018

⁶⁰ Handyside v. United Kingdom , no. 5493/72, 07.12.1976.

⁶¹ Nilsen and Johnsen V. Norway, no 23118/93, 25.11.1999

поради тоа што постоењето на факти може да се прикаже и докаже додека вредносните судови и оценки не се целосно подложни на докажување, судот тоа го потврдува во низа пресуди меѓу кои во пресудата на случајот *Lingens vs. Austria*⁶² Судот утврди дека вистинитоста на вредносните оценки не е подложна на докажување затоа што тој предуслов е невозможно да се исполни и самиот по себе ја повредува слободата на мислење, со сличен став Судот во случајот *Salov v. Ukraine*⁶³ не ја забранува расправата или ширењето на информација за која постои сомневање дека е веројатна. Вредносните судови се процени за гледишта и ставови кои како такви не можат да се докажуваат поради тоа што се во вид на мислење за нешто или некоја појава, тоа мислење и не мора да биде точно или вистинито. За вредносните судови изразени во врска со политиката, за прашања од јавен интерес и критики кон власта, Судот има широк степен на толеранција, тоа го потврдува во пресудата на случајот *Lingens vs. Austria*, каде што нагласува дека отворање на прашања од јавен интерес и политичка дебата се основата на секое демократско општество.

Ограничување на слобода на изразување

Слободата на изразување не е апсолутно право, таа може да биде ограничена во точно определени услови опишани во

⁶²*Lingens vs. Austria*, no.9815/82, 08.07.1986

⁶³*Salov v. Ukraine*, no.6518/01, 06.09.2005

став 2 член 10 од Европската конвенција за човекови права. Од членот 10 произлегува дека слободата на изразување е правило, а секое нејзино ограничување е исклучок. Државата има обврска да им обезбеди на лицата ефективно да ја уживаат слободата на изразување и при секое ограничување на слободата на изразување треба да има баланс на рамнотежа помеѓу општиот интерес на заедницата и поединецот.

Државата може да му ја ограничи слободата на изразување на поединецот доколку се исполнети следните услови:

- Ограничувањето треба да биде предвидено со закон
- Да постои легитимна цел (државна безбедност, зачувување на територијалниот интегритет и јавната безбедност, заштита на редот и спречување нереди и злосторства, заштита на здравјето или моралот, угледот или правата на другите, за спречување на ширење на доверливи информации или за зачувување на авторитетот и непристрасноста на судството)
- Ограничувањето да биде неопходно во едно демократско општество

Судот при разгледување на жалби кои се повикуваат на повреда на членот 10, испитува во секој случај поединечно дали биле исполнети трите услови од став 2 член 10 од Конвенцијата. Доколку утврди дека еден од условите не бил исполнет тогаш, утврдува повреда на

член 10, така што во секој случај прво утврдува дали бил исполнет првиот услов односно дали ограничувањето било пропишано со закон, доколку било законски предвидено тогаш следува испитување на вториот услов односно дали во конкретниот случај државата имала легитимна цел, доколку утврди дека постоела легитимна цел, следиува испитување на третиот услов односно дали ограничувањето било неопходно во едно демократско општество, доколку утврди дека било неопходно тогаш утврдува дека не постои повреда на член 10, но доколку при испитување на трипартитниот тест не бидат кумулативно исполнети сите три наведени услови Судот утврдува дека државата извршила повреда на член 10 од Европската конвенција за човекови права.

Заклучок

Од произнесеното заклучивме дека слободата на изразување е едно од фундаменталните права на демократското општество и е од особено значење за Европскиот суд за човекови права. Да се биде слободен подразбира и слобода на изразување. Слободата на изразување е основно човеково право, колку едно општество е демократско се согледува преку фактот колку слобода имаат поедниците во него, без страв да ги искажат своите мисли и ставови да изразат критика кон власта и да примаат и пренесуваат информации. Во време на информатичка технологија, каде што

информациите се шират со многу голема брзина, државата има обврска да му обезбеди на поединецот уживање на неговото право на слобода на изразување, но и има обврска да спречи секаков вид на злоупотреба на ова право, односно да спречи изразување коешто преминало во говор на омраза, поради тоа што во многу ситуации тенка е границата помеѓу правото на слобода на говор и говорот на омраза.

Апсолутната заштита на правото на живот наспроти неопходната употреба на смртоносна сила според Европската конвенција за човекови права

Благој Милев

Вовед

Ова воведно излагање ќе го започнеме со цитат на нобеловецот и поранешен генерален секретар на ООН, Кофи Анан: „Нема да уживаме во развој без безбедност, нема да уживаме безбедност без развој, и нема да уживаме во ниту едно од нив без почитување на човековите права“. Почитувањето и заштитата на човековите права е најголемата цивилизациска придобивка за општеството. Предмет на анализа на овој труд е правото на живот, поточно исклучоците од апсолутна заштита на правото на живот. За правото на живот ќе прочитате безброј епитети: најелементарно, најважно, најзначајно, основно, врвно и сите овие се точни. Како што вели професорот по меѓународно право, Корф: „Правото на живот е најелементарното право на човекот во споредба со сите други права: доколку би било дозволено човекот да го изгуби правото на живот на арбитражен начин, тогаш сите негови други права би станале илузорни“.⁶⁴ За значењето и важноста на правото на живот ќе го наведеме следниов факт. Сите останати

човекови права се условени од постоењето на правото на живот. Дали може да замислите луѓето да немаат право на живот, а притоа да им се гарантираат останатите права како на пример, правото на образование или пак правото на работа? Доколку се повреди правото на живот на еден човек, дефакто се повредуваат сите останати негови човекови права. Денес правото на живот својата правна основа и заштита ја има во низа значајни меѓународни документи како што е Универзалната декларација за човекови права, Меѓународниот пакт за граѓански и политички права, Европската конвенција за човекови права, а најголемиот дел од нормите и стандардите на овие меѓународни акти се инкорпорирани во националните правни поредоци на современите држави. Од друга страна пак се поставува прашањето дали правото на живот треба да биде апсолутно заштитено без исклучок во ниту една ситуација. На пример, доколку нема друга можност како да се спречи, дали е оправдано полицијата да ликвидира терорист кој се заканува дека ќе активира бомба со која многумина невини луѓе ќе ги загубат своите животи. Во продолжение на овој труд ќе ги елаборираме исклучоците од апсолутна заштита на правото на живот според Европската конвенција за човекови права.

Општи излагања за правото на живот според Европската конвенција за човекови права

Конвенција за заштита на човековите права и основните слободи

⁶⁴Korff, D. (2006). The right to life - A guide to the implementation of Article 2 of the European Convention on Human Rights. Directorate General of Human Rights - Council of Europe, стр 6.

или позната како Европска конвенција за човекови права (ЕКЧП) е најзначајната конвенција на Советот на Европа. Таа е потпишана во 1950 година во Рим од страна на тогашните држави членки на Советот на Европа, а стапи во сила на 3 септември 1953 година.⁶⁵ Со цел да се обезбеди почитување на обврските што за Високите страни договорнички произлегуваат од оваа Конвенција и нејзините протоколи, се основа Европски суд за правата на човекот. Тој ќе функционира постојано.⁶⁶ ЕКЧП се состои од два дела, дел I се однесува на човековите права и слободи, а во дел II се уредува положбата на Европскиот суд за човекови права. Во однос на правото на живот во теоријата има две гледишта за тоа кога започнува човековиот живот. Првото гледиште го има прифатено ставот дека човековиот живот започнува од моментот на раѓање, а според второто гледиште тоа е од моментот на зачнување. Од друга страна пак, ЕКЧП со протоколите нема утврдено кога започнува човековиот живот, ниту судската практика на Европскиот суд за човекови права има јасен и прецизен став за ова прашање. Правото на живот е првото човеково право кое е уредено во ЕКЧП. Поимното определување на правото на живот се наоѓа во дел I - права и слободи, член 2 од оваа конвенција. Во ставот 1 на овој член се вели дека правото на живот на секој човек е

⁶⁵Кога била потпишана ЕКЧП во Советот на Европа членувале 12 држави, а денес Советот на Европа опфаќа 47 држави членки кои се и потписнички на Конвенцијата.

⁶⁶Конвенција за заштита на човековите права и основните слободи, член 19.

заштитено со закон. Никој не може намерно да биде лишен од живот, освен со извршување на смртна казна, изречена со судска пресуда, со која е прогласен за виновен за кривично дело кое, според законот, се казнува со таква казна.⁶⁷ Меѓутоа овој став суштински е изменет со два протоколи кон Конвенцијата кои ќе бидат наведени во продолжение. Понатаму, ставот 2 претставува исклучок од одредбите содржани во овој член. За разлика од првиот став кој е изменет со два протоколи, содржината на овој став не е изменета со ниту еден протокол и гласи: „Се смета дека одредбите на овој член не се повредени доколку смртта настапила како резултат на апсолутно потребна употреба на сила:

- во одбрана на секој поединец од незаконско насилство;
- при апсење според закон или спречување на бегство на лице уапсено врз основа на закон;
- при законско спречување на немир или бунт”.⁶⁸

Дополнително ЕКЧП предвидува забрана на дерогирање на ова право како што е наведено во член 15, став 2 според кој правото на живот не може да се дерогира во ниеден случај. Сепак, истиот став предвидува и мал исклучок од апсолутното важење на ова право и тоа „во случај на смрт настаната како

⁶⁷Конвенција за заштита на човековите права и основните слободи, член 2, став 1.

⁶⁸Конвенција за заштита на човековите права и основните слободи, член 2, став 2.

последица на дозволени воени операции“.⁶⁹

Во почетниот стадиум од еволуцијата на правото на живот во ЕКЧП смртната казна е дозволена. Таа можела да се изрече за кривично дело кое според законот се казнува со таква казна. Во наредниот стадиум со донесувањето на Протоколот број 6 кон ЕКЧП во 1983 година смртната казна се укинува. Меѓутоа ова укинување не ја исклучило до крај можноста за во сите случаи смртната казна да биде забранета бидејќи било предвидено државата во своите закони да може да предвиди смртна казна за дела сторени за време на војна или непосредна воена опасност. Конечно со Протоколот број 13 кон ЕКЧП апсолутно е забрането изрекување и извршување на смртната казна во државите членки на Советот на Европа, следствено на ова се одредува дека оваа забрана не може да се déroгира од државите членки, ниту пак кон истата може да се стават резерви. Протоколот е потпишан и потоа ратификуван од сите држави членки на Советот на Европа, освен од Русија и Азербејџан, а Ерменија го има само потпишано, но не и ратификувано.

Употреба на сила која може да резултира со смрт од страна на државните органи

Вебер ја дефинира државата како ентитет кој има монопол врз легитимната употреба на насилство. Значи државата е единствена која својот авторитет може да го наметне со употреба на легитимна сила за прекршителите на нејзините закони. ЕКЧП им дава право на државите да употребат смртоносна сила во исклучителни ситуации доколку се исполнети строги услови кои ја дозволуваат таа употреба на сила. Во такви ситуации ќе се смета дека не се повредени одредбите на Конвенцијата. Ставот 2 на членот 2 од Европската конвенција за човекови права предвидува четири ситуации во кои е оправдано државните органи да употребуваат сила која е апсолутно потребна за да се постигнат долунаведените цели а, притоа, таа апсолутно потребна употреба на сила може да резултира со смртта на поединецот:

- 1) Доколку некое лице треба да се заштити од незаконско насилство (член 2 став 2 точка а),
- 2) За да овозможи спроведување на законско приведување на лицето (член 2 став 2 точка б),
- 3) За да оневозможи бегство на лицето приведено на законски начин (член 2 став 2 исто точка б) и
- 4) На законски начин да прекине немир или бунт (член 2 став 2 точка в).⁷⁰

⁶⁹ Ананиев, Ј., Арифи, Б., Габер-Дамјановска, Н., Лазарова-Трајковска, М., Попоска, Ж., Чубриќ, С. (2018). Човекови права. Скопје: ОБСЕ, стр. 42.

⁷⁰ Ананиев, Ј., Арифи, Б., Габер-Дамјановска, Н., Лазарова-Трајковска, М., Попоска, Ж., Чубриќ, С. (2018). Човекови права. Скопје: ОБСЕ, стр. 45.

Може да заклучиме дека дејствието на државните органи кое евентуално би резултирало со смрт на поединецот за да биде оправдано се бара примарно постоење на еден услов кој ЕКЧП го нарекува „апсолутно потребна употреба на сила”. Под ова се подразбира целта од употребата на сила да не постои можност да се постигне на ниту еден друг начин и силата која е употребена да не биде пречекорена, односно да не е употребена повеќе отколку што е апсолутно неопходно. Вториот услов кој се бара е таа употреба на сила да е во ситуации кои се таксативно наброени во Конвенцијата. Односно без употреба на сила да е невозможно одбрана на некој поединец од незаконско насилство, апсење според закон или спречување на бегство на лице уапсено врз основа на закон и законско спречување на немир или бунт. Доколку не се исполнети кумулативно овие два услови при одредено дејствие на државните органи кое резултирало со смрт на поединецот тогаш постои прекршување на членот 2 од ЕКЧП.⁷¹

За ова прашање судската практика на Европскиот суд за човекови права има утврдено два принципа што државите се должни да ги почитуваат при употреба на сила.

- Принципот на неопходност

⁷¹Државите во своите закони треба детално да ги регулират прашањата поврзани со употреба на сила од страна на државните органи, постапката за истражување на случаи во кои постои сомневање дека е употребена прекумерна сила и слично.

Според овој принцип употребата на сила од страна на државните органи која може да предизвика смрт кај поединецот е дозволена во исклучителни случаи само доколку е апсолутно неопходна.

Прашањето на апсолутната неопходност на употреба на сила за првпат детално се уредува во случајот „*Mc Cann and Others v. the United Kingdom (Application no. 18984/91, [GC] Judgement of 27 September 1995)*”, во кој Судот утврдил дека: „членот 2 предвидува исклучок од заштитата на правото на живот само кога тоа е „апсолутно неопходно“ што значи дека треба да се спроведе постриктен и подлабок тест на неопходност во споредба со тестот кој се спроведува за да се утврди дали дејствувањето на државата е неопходно во едно демократско општество според ставот два на членовите 8 и 11 на ЕКЧП (пара.149).⁷²

Станува збор за случај во кој разузнавачката служба на Обединетото кралство добиле информации за планиран терористички напад во Гибралтар кој требало да биде извршен со автомобил-бомба од страна на членови на Ирската републиканска армија и за сузбивање на овој напад била задолжена Специјалната воздушна служба. Нивните сомневања биле дека нападот ќе се изврши со помош на далечински управувач. Осомничените лица биле забележани во Гибралтар како паркираат автомобил и излегуваат од него. Потоа при обид за нивно апсење, некои нивни телесни движења како на пример бркање

⁷²Ibid, стр. 5.1

во чанта, на припадниците на Специјалната воздушна служба што учествувале во операцијата им наликувале на тоа дека осомничените лица сакаат да ја активираат бомбата преку уреди за детонација, по што биле убиени. За да потоа се утврди дека осомничените лица воопшто не биле вооружени, немало уред за детонација во нив и немало поставено бомба во автомобилот со кој сметале дека ќе се изврши нападот. Европскиот суд за човекови права за овој случај утврдил дека операцијата имала можност да биде испланирана на подобар начин без потреба да се убијат осомничените лица од страна на припадниците на Специјалната воздушна служба.

- Принципот на пропорционалност

Според овој принцип употребената сила од страна на државните органи мора да е пропорционална со настанатата опасност.

Во случајот „*Wasilewska and Kalucka v. Poland (Application nos. 28975/04 and 33406/04, Judgement of 23 February 2010)*”, Судот утврдил повреда на членот 2 во однос на смртта на осомничен за тероризам. Судот навел дека Полска не изнела никаков доказ или коментар во врска со пропорционалноста на употребената сила, организацијата на полициската операција или, пак, одговор на прашањето дали државата ги презела сите мерки да го заштити и гарантира правото на живот од арбитрарната употреба на сила од државните органи.⁷³

Заклучок

Во заклучните согледувања може да констатираме дека правото на живот е апсолутно заштитено човеково право само на европскиот континент, затоа што овде е забрането извршувањето на смртната казна. Сепак и во Европа постои оправдан исклучок од апсолутна заштита на правото на живот. ЕКЧП дозволува употреба на смртоносна сила од страна на државните органи во исклучителни ситуации само доколку таа е апсолутно неопходна во конкретниот момент, а како дополнение на ова според судската практика на Европскиот суд за човекови права се бара да биде и пропорционална. Овие исклучоци кои ги дозволува ЕКЧП често пати биле злоупотребени од државите со употреба на неоправдана и непропорционална сила која резултирала со смрт на одредено лице, т.е. прекршување на членот 2 од ЕКЧП кој го гарантира правото на живот. Лично сметам дека е оправдано во одредени ситуации да се употреби смртоносна сила од страна на државните органи, доколку на ниту еден друг начин не би било возможно да се спречи одредено лице со неговото идно постапување да убие други луѓе. Меѓутоа да не се појавуваат ниту најмали сомнежи дали употребената смртоносна сила била апсолутно потребна, потребно е целата постапка за употреба на сила да биде детално уредена со националното законодавство на државите.

⁷³Ibid, стр. 52.

Филозофски концепции на слободата и правото

Ивана Балтовска

Сложеноста и многузначноста на определен поим оневозможуваат да се даде негова соодветна дефиниција. Што всушност претставува слободата? Апстрактна вредност која сите се стремиме да ја достигнеме, општо добро, врвна вредност која се наоѓа најгоре на хиерархијата на вредности во една држава, човеково право.... Како што сите правници трагаат по дефиницијата на правото, но се уште ја немаат најдено – според тврдењето на Кант, истото би можеле да го кажеме и за слободата. Поим кој е секогаш актуелен е таков вид на поим кој е најтешко да се дефинира. Она што постојано е пред тебе е најтешко да го здогледаш. Но, затоа кога истото е одземено е многу полесно да го здогледаме неговото отсуство, нели? Бидејќи често сите сме слепи при очи, а нема ништо полошо од оној кој не сака да гледа. И тоа отсуство тогаш станува дел од нас и тоа како е присутно во нас. Присутноста на отсуството на слободата е она што не тера да сакаме да ја вратиме. Парадоксално, но вистинито, сите ние сме создадени на таков принцип така што секогаш повеќе го цениме нештото откако ќе го загубиме, наместо додека го имаме, бидејќи тогаш тоа за нас нема некаква посебна вредност. Доколку би биле затворени во една соба, сиркајќи го сонцето низ решетките, наместо истото да го почувствуваме надвор, трчајќи низ долината, сфаќаме дека она што

недостига е слобода. И повторно, не знаеме што е тоа, но можеме посредно да донесеме заклучоци врз основа на она што ни недостига...

Правото не постои само за себе и не е цел само за себе. Она што правото секогаш треба да го поседува е изобилие на вредности кои ги остварува. Бидејќи тоа е алатка преку која луѓето можат да опстојат во една заедница. Бидејќи членовите на една заедница се клетката, а самата таа заедница го прави организмот како спој од сите тие клетки. Гледајќи низ призмата на историјата, луѓето постоеле отсекогаш, но дали истото може да се каже и за правото? За неговото постоење во онаа форма во која го знаеме денес? Не би можеле да постигнеме консензус околу тоа прашање и да кажеме едногласно ДА, бидејќи тоа не би било точно. Со оглед на тоа дека луѓето му претходат на правото и државата, логично би било да укажеме на тоа дека луѓето се примарниот сегмент, и дека сето она што се пропишува во правните норми служи за остварување на доброто на граѓаните и подобрување на нивната благосостојба. Сфаќањето на Ханс Келзен и неговата чиста теорија за правото, претставувајќи го правото како еден затворен систем кој е отпорен на надворешни влијанија и е цел сама за себе не е доволно поткрепен. Материјата е поважна од формата – многу е побитно она што се наоѓа во ковчетот, отколку неговиот надворешен изглед. Правото мора и треба да содржи минимум вредности и да остварува минимум човекови права. Едно од нив, а можеби и најважното е секако правото на слобода.

Право кое сега сите го земаме здраво за готово – народски кажано, заборавајќи колкава борба се водела низ минатото за да го имаме истото сега и во оваа форма. Едно од основните и најбитните човекови права, според Џон Лок, покрај правото на живот и правото на сопственост, е секако и правото на слобода, притоа истакнувајќи ја позитивната слобода. Позитивната слобода е ограничена преку правните норми, но токму преку тоа ограничување истата е можно да се оствари. Или, како што би рекол Кант: “Правото е збир на услови под кои слободата на едни може да коегзистира заедно со слободата на други. “И не е ни чудно тоа што слободата ја гледаме како се провлекува низ секоја дефиниција за правото, низ секој искажан збор или запишана мисла. Позитивна слобода или “слобода на”, всушност преку позитивна еnumerација ни укажува на сите оние можности и права кои можеме и смееме да ги остваруваме во една државата – слобода на движење, говор, протест и ред други видови слобода кои не можат таксативно да се набројат. Негативната слобода или “слобода од” е еден вид на примитивно и патријархално сфаќање на самиот термин слобода, дефинирајќи ја како ослободеност од канците на власта, сфаќање кое во денешно време во сите современи демократски држави не е прифатливо. Она за коешто секоја современа република зборува е, секако за позитивната слобода. Општество кое избилува со неосновани забрани, екстремно ограничување на слободата, со правен поредок кој е сувопарен и без живост во него е општество кое го

оневозможува напредокот и животот на самиот поединец во него. “Само во слободната држава секој може да мисли што сака, и да зборува што мисли.” – мисла во која Барух Спиноза го истакнува она што секоја држава треба да го реализира – слободата. Бидејќи, според него слободниот човек секогаш дејствува чесно и искрено, а никогаш лошо и подмолно, што донекаде е и точно. Самиот Спиноза за првпат сериозно пристапил кон природот на одредени видови права кои дотогаш не биле сериозно сфатени - слобода на говор, уверување и религија. Зборувајќи за периодот околу 16-ти век, истакнувањето на овој вид слобода и не е мала работа. Со екстремното ограничување на слободата, само го потврдуваме ефектот на забранетото ја болко- колку тоа е повеќе забрането, толку повеќе го посакуваме и би направиле се за да стигнеме до него. Она што е праведно е секому да му бидат разделени картите за влезот во театарската претстава, но нивното искористување понатаму е на ризик на секој субјект одделно. Значи, преведено на правен јазик, секој е слободен додека не ја ограничи слободата на другиот, или додека истата слобода не му биде ограничена или одземена на начин утврден со закон и во ситуации пропишани со закон. Проблемот искрнува со поставувањето на границите. Границата меѓу дозволеното и забранетото е честопати тенка линија која лесно може да се прегазии и избрише, како трага од креда. Границите на слободата посредно се изведуваат од основните

уставни принципи и начела – правото на живот, правото на сопственост и нивната загарантираност со законските и уставните одредби. Што значи, дедуктивно изведување на самата таа слобода.

Честопати сме се нашле во ситуација да се запрашаме – зошто ни се потребни вакви ограничувања или зошто мораме да живееме во вакво општество? Некогаш нашата мисла оди толку далеку, враќајќи се во преддржавната состојба каде сите биле условно кажано слободни. Но, зошто тогаш таквата состојба не опстојала до денес? Теориите за општествениот договор можат посредно да ни дадат одговор на тоа прашање. Ако се осврнеме на теоријата на Хобс, таквата состојба можеме да ја претставиме како целосна аномија, хаос, безредие, војна на сите против сите, а војната е антоним на мирот и слободата. Секое здраворазумно човеково битие би можело да заклучи дека мирот и слободата единствено може да се остварат во едно организирано општество, во еден регулиран систем.

Исто така, слободата бил непознат поим за робовите кои биле третирано како орудије што зборува или *res vocales*, жените кои биле под власт на мажите, децата и слично во периодот на робовладетелството, каде зборот слобода или *libertas* не постоел во речникот на тогашното општество. Не постоела ни физичка слобода, а уште помалку правна. Од аспект на тогашното општество, можеме да кажеме дека боите кои можеме да ги избереме од палетата со

бои на слободата значително се зголемиле. И тоа секако и треба да продолжи да се движи во тој правец. И од доброто секогаш може подобро, па и од најголемата слобода достигната на одредено ниво на развој на општеството, може да се постигне и поголема.

Но, се уште постојат правни системи во кои слободата е непознат поим, поттурнуван се поназад и поназад како прашина пред кукниот праг. Северна Кореја можеби би била совршен, иако не и единствен пример. Иако слободата е издигната на ниво на демократски принцип, држави во кои демократијата не постои – имаат отворени раце за манипулација со слободата и сите други вредности. Правото за нив е само обичен прост лист хартија, испрскан со мастилото и навезен со црни букви во кој стои некаква проста или проширена реченица. Сведувањето на правото на аритметички збир на норми донесува до апсурд – однесување на луѓето според определено техничко упатство, изедначувајќи се себеси со обична машинерија. И тие кутри организми не се свесни за она што може да го имаат, а сепак го немаат. Го немаат чувството ни потребата за слобода. А кога немаш потреба и желба за нешто, немаш потреба ни да се бориш. Така, пасивизмот го зазема своето удобно седиште... Жално е во денешно време да сме свесни за постоењето на места каде слободата практично и не постои. Иако се во многу помал број, сепак тоа се држави со строг режим кои ја потиснуваат слободата не дозволувајќи и да излезе, покосувајќи ја

како што сланата го покрива пролетното кокиче. Споредувајќи се себеси со овие држави, сфаќаме дека поседуваме нешто скапоцено, нешто кое е непроценливо вредно.

Жан Жак Русо рекол-“Човекот се раѓа слободен, а целиот свој живот е во окови.“Првата реченица со која започнува неговото дело “Општествен договор”. Како би дебатираше на ова теза? Комплексноста на поимот слобода продуцира безброј филозофски размислувања, дебати, спротивставени мислења и аргументи околу тоа прашање. Навистина, се раѓаме слободни, но некако како целиот свој живот да висиме околу канците на стигмите и догмите кои стоеле закоравени во општеството. Притоа, овде не станува збор за (не)слободата наметната од правото, туку за нашата внатрешна слобода. Себеограничувањето е уште полошо од ограничувањата кои можеби правото би ни ги наметнало. Внатрешната кочница е многу пострашна од надворешната. Не можеме да зборуваме за слобода додека цврсто се држиме за јагето кое не остава да го видиме останатиот свет. Првичниот чекор кон постигнувањето на слободата е прескокнувањето на оградата од најблискиот двор, па дури потоа на соседните и подалечните – што би значело, ослободување од сопствените стравови и ограничувања, па дури потоа остварување на правната позитивна слобода. Бидејќи само така можеме да знаеме што имаме, што немаме и за што силно треба да се бориме за да добиеме.

Контрадикторноста на правото лежи токму во тоа што правото се разликува од другите општествени норми со својата когентност, односно со својот императивен карактер. Правото како синоним за задолжителност, наредба, принуден карактер. И од друга страна, велиме- право = слобода. Тесна поврзаност меѓу поимите право-слобода-принуда. Законодавецот мудро постапил користејќи ги своите способности, правејќи спој меѓу навидум несопствени супстанции – слободата и принуда. Кои во суштина се антоними. Но, гледајќи ги од аспект на правниот поредок, правото е синтеза од тезата – слобода и антитезата-принуда, формирајќи го правниот поредок кој токму преку принудувањето на луѓето да се однесуваат на определен начин, овозможува остварување на слободата. Преку ограничувањето на слободата на едните, се овозможува барем делумна слобода на другите. Никој произволно и по сопствена волја не би се ограничил себеси со цел другиот да ги има истите услови. Никој не би знаел до каде се границите доколку правото однапред не би ги поставило. Не дека тие граници се апсолутни, честопати биле и ќе бидат преминувани, но поминувањето на тие граници секако е проследено со одредена санкција. Санкција чија цел е да ги натера лицата да постапуваат согласно правото и неговиот карактер. Доколку правото не би имало принуден карактер, не би било право и не би се разликувало од обичајот, моралот, религијата, а доколку би имало само принуден карактер, а не би остварувало ни една вредност, како што е слободата, би било

материја без форма, тело без душа, хартија без текст кој нешто значи. Значи, принудноста на правото е основен, но не и доволен услов за правото да биде ПРАВО во вистинска смисла на зборот. Затоа штои запоранешната милитаристичка држава Германија би можеле да кажеме дека е право доколку ја здогледаме само неговата формална страна. Донесено во соодветна постапка, од конкретен надлежен орган со своја јурисдикција и во конкретна форма, тоа совршено наликува на беспрекорен акт. Но, недостасува смисла и целисходност. Зошто би постоела задолжителност на правото, доколку истата таа не би имала одредена цел за постигнување? Телеолошкото (целно) толкување на правото, при толкувањето на секоја правна норма ја проучува целта која сака да се постигне со истата, и притоа таа цел треба да биде во корист на широката општествена заедница. Самата таа норма треба да содржи јадро околу кое ќе опстојува, подлога за која ќе може да се држи и која може да и послужи како доволен аргумент за својата оправданост. Затоа, наредувачките правни норми треба да ги сфатиме како механизам кој ни овозможува остварување на нашите права во коегзистенција со други луѓе, и притоа остварување правна заштита доколку нашите права и нашата слобода бидат загрозувани. Реалистот стои залепен за земјата, а идеалистот се стреми и лета кон своите идеали и секогаш се стреми кон подобро.

Свесен е за реалноста и за нејзиното постоење, но знае дека истата

секогаш може да се подобри внесувајќи живост и новина во неа. Не се плаши да преземе нови чекори и секогаш го носи ризикот со себе. И се стреми да достигне колку што е можно поголема слобода. Идеалноста не значи совршенство, туку чување на одреден идеал и желба во себе која се повеќе расте и расте и се отелотворува на крајот. Аналогно на тоа, бидејќи од самото човечко битие зависи креирањето на правните норми, е релевантно дали станува збор за идеалист или реалист. Притоа, креативноста никако не би смееле да ја поистоветиме со арбитражноста. Ниедна норма не е идеална, но од нејзината суштина зависи дали ќе напредува и ќе се подобрува. Не постои слобода без право, ниту вистинско право без слобода. Колку повеќе истото ја остварува слободата, толку повеќе се приближува кон идеалот на совршеноста. Не можеме да зборуваме за никаков концепт на владеење на правото ниту за демократска држава доколку недостига правото на слобода. Тоа е незамисливо во денешно време. Немојте да чекате некој да ви ја подари слободата, борете се за неа. Борете се за она што е гарантирано со Устав, закон, па и за она што не е, а сметате дека треба да биде. Зошто? Затоа што човек без слобода е како човекова сенка- не постои. Правните норми не се или не треба да бидат создадени за да се трупаат една над друга и да го пополнуваат правниот поредок со самото нивно постоење. Слободата, отелотворена низ призмата на правната норма е она што на таа норма и го дава квалификативот – правна.

**Безбедносната дилема – почеток,
развој и примена во
современите меѓународни односи**

Вангел Ѓорѓиев

Во науката за меѓународни односи, *безбедносната дилема* претставува теоретски концепт преку кој се согледува инерцијата на државите во потрага по моќ, благосостојба и безбедност. Како концепт е развиен од страна на германскиот теоретичар Џон Х. Херц кој за прв пат го употребува терминот „безбедносна дилема“ во своето дело „Политички реализам и политички идеализам“ од 1951 година,⁷⁴ а самиот концепт зазема место во теоријата на структурниот реализам за меѓународните односи.

Суштината на безбедносната дилема е дека всушност во анархична состојба, секоја држава има дефанзивен пристап кон останатите држави, односно нема за цел за ја загрози туѓата безбедноста. Но, во таквата состојба, една држава не може да знае какви се сегашните и идните претензии на било која друга држава. Како резултат на тоа, кај државата се раѓа страв и несигурност од појава на предаторски пристап на некоја друга држава, па консеквентно државата започнува да акумулира моќ, верувајќи дека моќта е неопходен начин за зачувување на сопствената

⁷⁴Џон Х. Херц, *Политички Реализам и Политички Идеализам*, University of Chicago Press, 1951, xii, 275.

безбедност.⁷⁵ Дефанзивната акумулацијата на моќ од несигурната држава содржи офанзивна компонента која сигнализира до другата држава, која тоа го перципира и интерпретира како закана по својата безбедност. Тоа предизвикува појава на страв и несигурност кај таа држава и постои голема веројатност истата да преземе контрамерки против таквите дефанзивни мерки на акумулација на моќ на првично несигурната држава.⁷⁶ Во суштина, меѓусебната несигурност се гради врз погрешното интерпретирање и толкување на потезите на другата држава. Таквото однесување на државите (мерка-контрамерка) се нарекува спирала на акција и реакција, односно безбедносен парадокс.⁷⁷ Парадоксот се состои во тоа што и двете држави само настојуваат подобро да ја заштитат својата безбедност, а сепак можат да завршат во војна, иако реално ниту една од државите тоа не го посакува.

Реакцијата на мерките-противмерките доведува до самозајакнувачки “магичен циклус“ на акумулација на моќ, создавајќи поголем страв и несигурност, без притоа да доведе до сигурен повисок степен на безбедност. Вакавото спирално движење може да доведе до непотребни конфликти како закана од војна или војна.

⁷⁵ Shiping Tang, “The Security Dilemma: A Conceptual Analysis”, *Security Studies*, 18:3, 587-623, 2009, стр. 593-598.

⁷⁶ *Ибид.*

⁷⁷ Ken Booth and Nicolas J. Wheeler, *The Security Dilemma: Fear, Cooperation and Trust in World Politics*, Palgrave Macmillan, New York, 2008.

Почеток и развој на теоретската мисла за безбедносната дилема

За да се разбере безбедносната дилема, прашање кое ги опфаќа односите помеѓу државите, потребно е дедукциски да се пристапи и првично да се објасни како индивидуите доаѓаат до формирање на заедница, држава.

Најсоодветен пристап за тоа е мисловната концепција на Томас Хобс каде сите луѓе, пред настанокот на општеството и државата, се наоѓаат во „состојба на природата“.⁷⁸ Тој ја опишува оваа состојба како „состојба на војна“, каде секој е противник на секого, секој е загрозен, не постои безбедност и опстанок, и животот е во постојан ризик.⁷⁹ Излез од ваквата ситуација настанува кога луѓето создаваат социјален договор кој обезбедува основни човекови услови за слободен живот, сигурност и заштита.⁸⁰ Резултат на сето тоа е држава со суверена власт, Левијатан, која поседува апсолутен авторитет и моќ за заштита на луѓето од надворешни закани и непријатели.⁸¹ Во вака поставената држава постои сигурност, загарантирана безбедност и

мир, но само во рамките на државата, не надвор од неа, ниту пак помеѓу државите.

Решението за проблемот на природната состојба на човек имплицитно наметнува сериозен политички проблем. Излезот на човекот од природната состојба преку создавање држава ја создава состојбата на природа помеѓу државите, односно „меѓународната состојба на природата“, од која произлегува меѓународната безбедносна дилема, позната како „безбедносна дилема“.⁸² Тоа значи дека со успехот за внатрешна безбедност, преку креирање на држава, следува и меѓународна несигурност која е втемелена во анархичниот меѓудржавен/меѓународен систем. Во анархичниот меѓународен систем, државите се препуштени сами на себе и единствено упатени на самопомош. Тоа значи дека секоја држава учествува во креирањето на меѓународните политики во согласност со својот личен интерес за кој прави се за да биде остварен и да не дозволи да биде субординиран од нечиј туѓ интерес. Според Хобс не постои излез од меѓународната состојба на природата од причина што не може да се формира глобална држава со светска власт, односно еден светски Левијатан кој има светска суверена власт и поседува апсолутен авторитет.⁸³ Тоа доведува до заклучок дека *меѓународната состојба на природата* е состојба на вистинска или потенцијална војна, без меѓународен

⁷⁸ Thomas Hobbes, 1588-1679, *Leviathan*, Baltimore: Penguin Books, 1968 [*“Leviathan”*]; Денко Малески, *Меѓународна политика*, Правен факултет, УКИМ - Скопје, 2000, стр. 339 [*“Меѓународна политика”*].

⁷⁹ Robert Jackson and Georg Sørensen, *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, OUP Oxford, 2012, стр. 71 [*“Introduction to International Relations”*]; *Меѓународна политика*, стр. 339.

⁸⁰ *Introduction to International Relations*, стр. 71; *Меѓународна политика*, стр. 340.

⁸¹ *Ибид.*

⁸² *Introduction to International Relations*, стр. 72.

⁸³ *Меѓународна политика*, стр. 341.

мир, или пак тој е само привремен, а војната е константна.⁸⁴

Хобс, свесен за недостижноста за формирање на светски Левијатан, повикува на разумот како начин за постигнување на светски мир,⁸⁵ а онаму каде и тоа не е соодветно решение, Хобс говори за формирање на сојузи.⁸⁶ Оваа Хобсова идеја за решавање на безбедносната дилема по пат на формирање сојузи е честопати применета низ историјата, а најдобро илустрирана преку Пелопонеската војна помеѓу Спарта и Атина за која пишува Тукидид во своето дело „Историја на Пелопонеската војна“.⁸⁷

Според Тукидид, моќта на една држава го определува нејзиното место во меѓународната политика. Доколку тоа не е видливо при состојба на мир, станува кристално јасно кога ривалството меѓу државите добива форма на војна.⁸⁸ Тукидид смета дека причините за потеклото на војните треба да ги бараме во односите на сила.⁸⁹ Анализирајќи ги градовите-држави на античка Грција, Тукидид заклучува дека посилен со зголемувањето на моќта полесно му се

наметнува на послабиот, кој пак таквата моќ ја перцепира како опасност. Како резултат на тоа се јавува потребата од формирање сојузи помеѓу градовите-држави, со што и се намалува опасноста посилен да се наметне на послабиот. Вака поделената моќ, која во суштина настанува како резултат на стравот и грижата за сопствената безбедност, на крајот резултира со војна.

Безбедносната дилема е јасно изразена во случајот на Пелопонеската војна, каде Атина е посилената страна и има за цел да создаде Хеленска Империја која ќе владее со сите градови-држави. Нејзиниот став е „Владееме, за да не владеат со нас.“⁹⁰ Спарта пак, покрај својата цврсто поставена власт и воено уредување на системот, е послабата страна која чувствува потреба да ја зголемува својата моќ. Начинот на кој тоа го прави е преку сојуз со други помали градови-држави, но и преку соработка со Персија, против која претходно Спарта и Атина војувале заедно.⁹¹ Токму ваквата одлука на Спарта покажува дека безбедноста на државата секогаш се става на прво место, а сите политички и морални принципи се запоставуваат во корист на сигурноста и заштитата.

Тукидид објаснува и како кулминира безбедносната дилема по финалната фаза – војната, односно што настанува на крајот на Пелопонеската војна. Причините за поразот на Атина од Спарта ги лоцира во луѓето, со што вели: „На крајот само затоа што се уништија

⁸⁴Thomas Hobbes, *Philosophical Rudiments Concerning Government and Society*, London, 1951, part 13, стр. 195.

⁸⁵*Leviathan*, part 31; *Меѓународна политика*, стр. 341.

⁸⁶*Leviathan*, part 14; *Меѓународна политика*, стр. 342.

⁸⁷Тукидид, *Историја на Пелопонеската војна*, Penguin Books, 1982, стр.49 [“*Историја на Пелопонеската Војна*”].

⁸⁸Денко Малески, *Светот на Тукидид и Макијавели*, 2001, стр.96 [“*Светот на Тукидид и Макијавели*”].

⁸⁹*Меѓународна политика*, стр. 326.

⁹⁰*Историја на Пелопонеската војна*, VI, стр. 87.

⁹¹*Светот на Тукидид и Макијавели*, стр. 17-21.

себеси низ сопствените внатрешни судири, конечно беа принудени да се предадат.⁹²Внатрешните фракции, во желбата за поголема моќ против своите ривали, посегаат по надворешна поддршка, притоа разјадувајќи го домашното единство, со што стануваат и се поранливи од надворешна закана.⁹³Според Тукидид, поразот на Атина се должи токму на недостигот од домашно (внатрешно) единство на државата кое ќе обезбеди еден глас во меѓународната политика.

Од приказот на сите претходно наведени теории и мислења, може да се заклучи дека постојат три важни аспекти на безбедносната дилема: анархија (во која постои несигурност, а несигурноста води до страв и потреба за самопомош за опстанок и безбедност), недостаток на доверба, но и на зловни намери кај страните и одредена акумулација на моќ (вклучувајќи ги и офанзивните способности). Сепак, потребно е да се нагласи дека не секоја настаната војна низ историјата е пропратена со концептот на безбедносната дилема, бидејќи најголем дел од војните настануваат како резултат на јасно изразена намера за окупација и доминација на послабиот.

Примена на безбедносната дилема во современите меѓународни односи

Денес во светот се создаваат нови предизвици, а промените настануваат катадневно, со што и појавата и примената на безбедносната дилема заема се поголеми размери.По

⁹²Историја на Пелопонеската војна, II, стр. 65.

⁹³Ибид; Светот на Тукидид и Макијавели, стр. 29.

завршетокот на Студената војна, многумина сметаа дека начинот на функционирање на државите во меѓународните односи целосно се промени и дека прашањето за безбедносната дилема нема релевантна примена.Но, потребно е само да погледнеме кон Блискиот Исток за ја да увидиме безбедносната дилема во спирален развој.Израел со својата изразита пролиферација на нуклеарно оружје⁹⁴ постапува дефанзивно како резултат на заканата која ја чувствува од муслиманските сили во регионот кои континуирано водат анти-израелски политики.Како реакција на тоа и кај муслиманските држави се појавува страв од таквата акумулација на моќ на Израел, па следствено и тие, особено Иран,⁹⁵ започнуваат да прибавуваат нуклеарно оружје.⁹⁶Нестабилноста на целиот тој регион, до одреден сегмент, се гради на основата на нивниот страв и несигурност изразени преку нивните дефанзивни мерки за заштита на својата безбедност.Оваа ситуација дава одличен приказ на тоа како безбедносната дилема е сеуште значајна при донесување на одлуки во меѓународните односи.

⁹⁴[https://www.cfr.org/backgrounder/israels-nuclear-program-and-middle-east-peace;](https://www.cfr.org/backgrounder/israels-nuclear-program-and-middle-east-peace)

<https://www.mepc.org/journal/israel-and-nuclear-proliferation-middle-east>

⁹⁵[https://foreignpolicy.com/2018/11/13/iran-was-closer-to-a-nuclear-bomb-than-intelligence-agencies-thought/;](https://foreignpolicy.com/2018/11/13/iran-was-closer-to-a-nuclear-bomb-than-intelligence-agencies-thought/)

<https://edition.cnn.com/2013/11/07/world/meast/irans-nuclear-capabilities-fast-facts/index.html>

⁹⁶ Seymour M. Hersh, *The Samson Option: Israel's Nuclear Arsenal and American Foreign Policy*, New York: Random House, 1991, стр. 87.

Понатаму, односот помеѓу САД и Демократска Народна Република Кореја, односно Северна Кореја, според американскиот теоретичар Роберт Џервис, кој е еден од главните поборници на концептот на безбедносната дилема, е практично прашање на безбедносна дилема.⁹⁷ Претставници на САД проценуваат дека режимот на Ким Џонг Ун, кој е лидер на Северна Кореја, имал околу шеесет нуклеарни ракети во 2017 година,⁹⁸ но и капацитет да создава шест нови нуклеарни ракети на годишно ниво.⁹⁹ Кон крајот на 2017 година и почетокот на 2018 година, Северна Кореја своите тогашни обиди (кои тие ги именуваат како “тест-вежби“) на ракетно проектирање ги насочуваше кон воените американски бази во Јапонија.¹⁰⁰ На крајот на 2017 година, беше објавено дека Северна Кореја е во последната фаза на создавање на интерконтинентална балистичка ракета (МКБМ) способна да стигне до територијата на САД, на што САД одговори со забрзано распоредување на систем на ракетна одбрана во Јужна Кореја и започнаа

заеднички воени вежби со неа.¹⁰¹ Тие заеднички воени вежби беа наводно дизајнирани со цел да ја зголемат сопствената безбедност, но Северна Кореја гледаше на нив како намалување на својата безбедност. Северна Кореја продолжи со својот развој на проектили се со цел да се одбрани од типот на напади на кои САД постојано алудираше – особено преку изјавите на претседателот на САД во периодот 2017-2018 година.¹⁰² Ваквата ситуација понуди одлучен приказ за примената на безбедносната дилема во современите меѓународни односи, каде стравот ги принудува државите на акумулација на што поголема моќ и создавање сојузи (соработката помеѓу САД-Јапонија и САД-Јужна Кореја) кои ќе придонесат до зголемување на безбедноста. Сепак, во текот на 2018-2019 година, безбедносната дилема во оваа ситуација не ја одржа својата најчесто очекувана траекторија – можноста за настанување на војна, туку во примена ефектуираше Хобсовиот разум како начин за постигнување на светски мир, кој може да се согледа од фактот што лидерите на Северна и Јужна

⁹⁷

<https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/03/security-dilemma-north-korea/520023/>

⁹⁸ <https://www.aljazeera.com/news/2017/08/korea-threatens-missile-strike-territory-guam-170808230004855.html>

⁹⁹ <https://www.aljazeera.com/news/2017/05/north-korea-testing-nuclear-weapons-170504072226461.html>

¹⁰⁰ <https://www.nytimes.com/2017/08/28/world/asia/north-korea-missile.html>;

<https://www.theguardian.com/world/1998/sep/01/north-korea>;

<https://www.theguardian.com/world/live/2017/sep/15/north-korea-launches-missile-over-japan-live-updates>

¹⁰¹ <https://www.nytimes.com/2018/03/19/us/politics/us-south-korea-joint-military-exercises.html>;

<https://www.theguardian.com/world/2017/aug/11/north-korea-us-south-korea-huge-military-exercise>;

<https://www.voanews.com/a/us-south-korea-military-exercises/4326333.html>

¹⁰² https://www.washingtonpost.com/world/trump-strikes-at-the-heart-of-the-north-korean-regime-with-speech/2017/11/08/8b1d6d48-c309-11e7-9922-4151f5ca6168_story.html?utm_term=.9dd651e10326;

<https://www.theguardian.com/us-news/2017/sep/19/donald-trump-threatens-totally-destroy-north-korea-un-speech>;

<https://edition.cnn.com/2017/09/22/politics/donald-trump-north-korea-insults-timeline/index.html>

Кореја оддржаа заеднички меѓудржавни самити,¹⁰³ како и од факотот што истото го сторија и лидерите на САД и Северна Кореја.¹⁰⁴ Сепак, останува само да видиме во која насока понатму ќе се развива оваа ситуацијата и дали ќе продолжи несигурната желба за поголема моќ помеѓу овие држави, со цел зачувување на својата безбедност.

Заклучни ставови

По анализата на теоретските ставови и практичните судири од денешницата, очигледно е дека рационалноста е една од клучните работи во меѓународните односи, но дека сепак безбедносната дилема е присутна и игра важна улога во денешната надворешна политика на државите. Нормално, секоја држава различно се справува со предизвикот на безбедност, но трендот кој се појавува кај повеќето држави во светот е токму идејата на Хобс за формирање на сојузи. Начинот на кој голем дел од државите се справуваат со безбедносната дилема е формирањето или здружувањето во веќе формирани сојузи како што е НАТО, организација која нуди поголема доза на сигурност и безбедност за своите држави-членки на меѓународното поле.

Безбедносната дилема, теоретски, би можела целосно и финално да се

надмине само во случај на поставување на хиерархија на власт на меѓународно ниво, постоење на една главна држава со светска власт, еден светски Левијатан. Но засега, таквата замисла е само теоретска идеја.

Американскиот теоретичар Роберт Цервис многу сублимирано и елоквентно ја објаснува позицијата на државите во меѓународните односи во поглед на нивната безбедност, велејќи:

„Основната работа за безбедносната дилема е тоа што кога станува збор за нивната безбедност, дури и нормалните држави се малку параноични. Тие не прават целосна анализа на најлош можен случај, но прават анализа на можен лош случај.“¹⁰⁵

¹⁰³<https://www.bbc.com/news/av/world-asia-43916858/kim-jong-un-crosses-korean-border-for-summit>;

<https://edition.cnn.com/2018/09/18/asia/north-korea-south-korea-summit-intl/index.html>

¹⁰⁴<https://www.bbc.com/news/world-asia-44435035>;

<https://edition.cnn.com/politics/live-news/trump-kim-jong-un-summit-vietnam-february-2019/index.html>

105

<https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/03/security-dilemma-north-korea/520023/>

Еволуција на смртната казна

Елена Пејчева

Цивилизацијата, со регулација на меѓучовечките односи, па воедно и сите области од општествениот живот доведува понекогаш до законска хипертрофија и гушење на нормативниот систем. Низ историската генеза на кривично-правната регулација се забележува блага градација на третманот на сторителите на кривични дела, со доза на помодерно класифицирање, како на кривичните дела така, пропорционално на тоа и на казните за нив. Како сведоци на модерното цивилизирано општество, со мала застапена иронизација на зборот цивилизирано, си го поставуваме прашањето за мотивот за вршење на кривични дела особено оние против животот и телото. Во овој случај целосно се доведува во прашање моралниот и физичкиот интегритет на жртвата. Соочени со таквата реалност, стручната јавност која се занимава со кривичноправна - материја настојува да најде (покрај веќе постоечките), правни решенија кои во вистинска смисла на зборот можат да придонесат за специјална и генерална превенција.

Правејќи еден компаративен историски осврт врз еволутивната рамка на кривично - правните санкции, се забележува хуманизирање на истите, што значи излегување од ерата на „lex talion“ и разни практики на докажување на вината како субјективен елемент кај сторителот на делото. Ваквите постапки

никако не кореспондирале со современата матрица на казнување на деликвентот и вклучување на поимите на ресоцијализација и социјална реадаптација. Во овој текст фокусот е ставен на смртната казна во нејзиниот историски контекст и „потребата“ од нејзино постоење или непостоење.

Првото воведување и законско регулирање на смртната казна настанува во Америка, (тоа е и една од државите која во изминатиот период ја има користено најмногу). Првото егзекутирање е извршено во колонијата Вирџинија во Џејмстаун.¹⁰⁶ Во 2019 година, во сите држави во Европа е укината смртната казна, освен во Белорусија (извршени се четири егзекуции во 2018 година) за најтешките кривични дела.¹⁰⁷

Со склучување на голем број билатерални и мултиратерални конвенции се поставува на пиедестал апсолутната неприкосновеност на животот на човекот, базирајќи се на идејата за правда и мир во светот. Без ваквата апсолутна заштита не би можело да стане збор за никаква правна сигурност и почитување на човековата личност. Клучна улога има Европската конвенција за човековите права која е ратификувана во 1950, а стапува на сила во 1953 година. Во нејзиното наведување уште на самиот почеток се третира неприкосновеноста на човечкиот

¹⁰⁶ <https://www.thesun.co.uk/news/3371438/what-happens-lethal-injection-execution-death-penalty/>

¹⁰⁷ <https://www.deathpenaltyworldwide.org/country-search-post.cfm?country=Belarus>

живот, со потреба од обезбедување на сечиј морален и физички интегритет. Член 2 од горенаведената конвенција имплицира „*erga omnes*” примена на претходно споменатата одредба, со самиот факт што сторителот на делото формално - правно е човек, (без вклучување на морални и етички гледишта).

Во став 1, член 2 стои: „ Правото на живот на секој човек е заштитено со закон. Никој не може намерно да биде лишен од живот, освен со извршување на смртна казна, изречена со судска пресуда, со која е прогласен за виновен за кривично дело кое, според законот, се казува со таква казна. Став 2 член 2: се смета дека одредбите на овој член не се повредени како резултат на апсолутно потребна употреба на сила: 1. во одбрана на секој поединец од незаконско насилство, 2. при апсење според закон или спречување на бегство на лице уапсено врз основа на закон, 3. при законско спречување на немир или бунт.¹⁰⁸

Почнувајќи од едно порестриктивно толкување на овој член од истоимената Конвенција може да се забележи дека воопшто не навлегува во филозофско - правно толкување на прашањето дали треба да постои смртна казна или не. Апсолутно сметам дека ова прашање заслужува и една правно-етичка опсервација во смисла на тоа дека станува збор за одземање нечиј живот

¹⁰⁸ Консолидирана верзија на Европска конвенција за човекови права, Службен весник на Република Македонија бр.11/1997;30/2004 и 30/2005

како одмазда за претходно одземен живот. Тогаш сите оние кривично - правни залагања за специјална и генерална превенција на деликвентот се залудни. Сметам дека за време на издржување на казната затвор кај сторителот може да дојде до менување на определени ставови, изразување каење и можност за реадаптирање во социјалната средина. Не секогаш воведувањето на ригорозни казни вклучувајќи ја и смртната казна резултираат со намалување на деликвентното однесување. Што се случува со моментот на погрешно осудена личност, пресуда заталкана низ судскиот лавиринт и подоцнежнo докажување дека таа личност е невина, а смртната казна е веќе извршена? Издржувањето казна затвор апсолутно не е нечие помилување во однос на смртната казна, имајќи го предвид фактот дека ограничувањето на слободата на движење и ставање некогo во принуден режим на вршење на секојдневните животни активности знае да биде многу посурово од вперување пиштол во нечија глава и „ ослободување од сите неволји кои ги носи затворскиот живот.” Мора светот да научи дека смртта не е решение, деликвентот доживеал една негативна епизода од својот живот за која се додека не започне со извршување на казната затвор како „похумана” од смртната нема да дознаеме за неговиот мотив и став за извршеното дело. За најгрозоморните кривични дела постои и третман во затворите. Приоѓајќи кон Џон Локовата теорија за природното право во која наведува дека правата на човекот не му

се дадени од државата туку дека ги има со самото свое раѓање, аналогно може да се заклучи дека воведувањето смртна казна и спроведувањето на истата би значело одземање нечиј живот како основно човеково право од неког од кого истото не е ни дадено.

Правото е уметност која не значи сувопарно систематизирање на правните норми за општествена регулација, туку вклучување и метаправни начела кои значат сенс за правдата и моралот во едно општество.

Криминалот од омраза низ призмата на ЕКЧП

м-р Ратко Ајцев

Изразот криминал од омраза многу често е присутен во секојдневниот говор, но поради различните значења што му се додаваат, нужно е прецизно (правно) определување на неговата дефиниција и содржина.

Под овој поим се подразбира вршење на кривични дела во кои сторителот е мотивиран од предрасуди кон групната припадност на жртвата (расниот, етничкиот, религијскиот, половиот, сексуалниот, политичкиот и сл. идентитет на жртвата).

За едно кривично дело да се смета како кривично дело од омраза неопходно е да содржи три елементи: омраза; казнено дело и пристрасна мотивираност за негово сторување, односно основи врз кои е определен посебниот статус на жртвата како припадник на определена група (заштитени карактеристики).

Омразата е субјективен елемент и истата претставува мотив односно побуда за извршување на насилство спрема поединец или група лица, поради нивната различност, односно припадност кон определена група. Делата на омраза се разликуваат од останатите казнени дела според својата онтолошка природа: тие се „message crimes” дела. Со извршувањето на такво дело сторителот упатува порака

до припадниците на определена група дека се несакани и дека може и во иднина да очекуваат слични напади. Најчесто, омразата не е некоја привремена емоционална состојба, туку траен став на лицето кон друго лице, група или предмет.¹⁰⁹ Притоа, треба да се нагласи дека сторителот не чувствува омраза кон жртвата како поединец, туку ја избира врз основа на предрасуда/и што ги има кон групата на која и припаѓа жртвата.

Поаѓајќи од законската дефиниција, казнено дело е противправно дело што со закон е определено како такво и чии обележја се определени со закон. Делото на омраза по правило е species на дело на насилство. Во најопшта смисла, под насилство се подразбира негативно влијание врз основните човекови потреби и повреда или загрозување на основните човекови слободи и права, кое се состои во нивно попречување или отежнување на нивното остварување како и во закана со насилство.¹¹⁰

Пристрасната мотивираност, односно основите врз кои е определен посебниот статус на жртвата на делото како припадник на определена група

¹⁰⁹ В. Камбовски и М. Лазарова-Трајковска, *Правна анализа на концептот на казненото дело на омраза и говорот на омраза*, септември 2012, стр. 8

¹¹⁰ А. Божиновски, *Концептот на кривични дела од омраза во земјите на Западен Балкан: компаративна анализа и актуелни предизвици*, стр. 5, <http://journal.maclc.mk/wp-content/uploads/2018/08/Andrej-Bozinovski.pdf>

уште се нарекуваат и заштитени карактеристики на жртвата. Таквите карактеристики треба да создадат заеднички идентитет на групата и да отсликаат длабок и фундаментален аспект на идентитет на лицето. Групните карактеристики се често очигледни или забележливи за другите како што се јазикот, родот или етничката припадност, а често се и непроменливи, односно не може да се сменат со одлука на носителот.¹¹¹

Гледајќи на криминалот од омраза низ призмата на Европската конвенција за човекови права (ЕКЧП), ќе се задржиме на чл. 14 којшто се однесува на забраната за дискриминација и којшто предвидува дека „уживањето на правата и слободите, признати со Конвенцијата треба да се обезбеди без никаква дискриминација заснована врз пол, раса, боја на кожата, јазик, вера, политичко или кое и да е друго мислење, национално или социјално потекло, припадност на национално малцинство, материјална положба, потекло по раѓање или кој и да е друг статус“. Она што е карактеристично за овој член е тоа дека истиот може да се активира само ако друго материјално право коешто е загарантирано со Конвенцијата е повредено (во текстот подолу ќе бидат елаборирани повреди на чл. 14 вв со чл.2 (право на живот) и чл. 14 вв со чл. 3 (забрана за мачење или нечовечно или понижувачко

постапување или казнување)).

Судот во својата јуриспруденција ја дефинира дискриминацијата како „различен третман, безразумно и објективно оправдување, во релевантно слични ситуации“. Консеквентно, дефиницијата која ја воспоставува судот во случајот *Sorensen and Rasmussen v. Denmark*¹¹² претставува композит од неколку елементи кои тој поединечно и сукцесивно ги разгледува во процесот на резонирање на членот 14 и тоа: да се работи за повреда која влегува во рамки на опсегот на право заштитено со Конвенцијата; да постои разлика во третманот, односно да постои основ за различниот третман; да постои аналогна ситуација; и да не постои објективно и разумно оправдување за различниот третман на лицата во аналогна ситуација.

Кога говориме за чл.2 и чл. 3 од ЕКЧП, државите имаат т.н. „позитивна обврска“ која што бара од истите: 1) да преземат мерки за заштита на правата и слободите на граѓаните кои се гарантирани со ЕКЧП и 2) да спроведат официјална и делотворна истрага во разумен рок доколку е сторено кривично дело и т.н. „негативна обврска“. Негативната обврска всушност значи обврска на државата да се воздржи од преземање мерки или активности што би го оневозможиле непреченото уживање на правата и слободите.

Следствено на наведеното,

¹¹¹OSCE/ODIHR, *Prosecuting hate crime – a practical guide*, 2014
<http://www.mitramiss.gob.es/oberaxe/ficheros/documentos/ProsecutingHateCrimes.pdf>

¹¹²Sorensen and Rasmussen v Denmark, 52562/99; 52620/99, 11.01.2006

Европскиот суд за човекови права (ЕКЧП) во низа случаи има заземено особено важни ставови по однос на криминалот од омраза.

Имено, во предметот *Angelova and Iliev v. Bulgaria*¹¹³, Судот утврдил дека „непостоењето на директни закони за криминалот од омраза не ја попречува можноста на властите да ја следат расистичката мотивација во тек на кривичниот процес“. Во наведениот случај, државата потфрлила во исполнување на двата аспекти од позитивната обврска, односно непостоењето на законодавство за расно мотивирано убиство довело до немање соодветна правна заштита и истата не ја исполнила својата обврска да спроведе делотворна и итна истрага за смртта на Ром.

Кога има случаи на лишување од живот и злоупотреба, државните органи имаат должност да спроведат делотворна и неодољна истрага без дискриминација и под разумни услови, дотолку повеќе кога има основ дека постои расна или антиверска мотивација. Поради ова, Судот одлучил дека државата го повредила процедуралниот аспект од чл.2 вв со чл.14 бидејќи властите не ја направиле „бараната разлика од друг криминал што не е расно мотивиран, што претставува неправичен третман спротивен на чл.14“.

Дополнително, во однос на позитивната обврска на државата за спроведување на делотворна истрага,

во случајот *Nachova and others v Bulgaria*¹¹⁴, Судот зазел особено важен став по ова прашање. Имено, Судот сметал дек, „расното насилство е посебен вид навреда за човековото достоинство и поради опасните последици бара од властите посебна внимателност и остра реакција. Од таа причина, властите мора да ги користат сите расположливи средства за борба против расизмот и расистичкото насилство, водејќи сметка за потребата постојано да се потенцира општествената осуда на расизмот и етничката омраза и да се одржи довербата во способноста на властите да заштитат од закана на расистичко, односно етничко насилство“.

Овде е важно да се напомене дека и покрај тоа што оваа обврска не е апсолутна, сепак државата треба да вложи максимални напори за да се соберат и обезбедат докази, да ги испитаат сите практични средства за откривање на вистината и да донесат целосно образложени, непристрасни и објективни одлуки, без пропуштање на сомнителни факти кои можат да бидат индикативни за расно, односно етничко индуцирано насилство.

Кога говориме за дискриминација, во однос на тоа дали чл. 3 од ЕКЧП ќе биде применлив ќе зависи од т.н. тест за „суровост“ воспоставен од страна на Судот. Имено, за да постои повреда на чл.3,

¹¹³Angelova and Iliev v. Bulgaria, 55523/00, 26.07.2007

¹¹⁴Nachova and others v Bulgaria; 43577/98 43579/98; 06.07.2005

мора да има минимално ниво на суровост што зависи од сите околности на случајот, како што се: природата и контекстот на постапувањето, начинот и методот на извршување, времетраењето на односот (*Kalashnikov v Russia*), неговите физички и ментални ефекти и последици и во некои случаи полот, возраста (*Aydin v Turkey*) и здравствената состојба на жртвата (*Keenan v UK* (ментално здравје)¹¹⁵. Во таа насока, во меѓудржавниот предмет *Cyprus v Turkey*¹¹⁶, судот утврдил дека постоела дискриминација од страна на владата на Турската Република на Северен Кипар против грчкото малцинство во Северен Кипар кое достигнува степен на понижувачко постапување во спротивност со член 3. Оваа дискриминација била мотивирана од различното етничко потекло, раса и религија на кипарските Грци како резултат на т.н. политика на две зони на владата на Северен Кипар и неизбежно би резултирало во изумирање на заедницата (им било забрането да оставаат недвижен имот во наследство на роднини кои не живеат на Север, не постоеле објекти за средно образование и постоело ограничување на слободата на движење на грчкото малцинство кое значително ги стеснувало правата на приватност и семеен живот). Како резултат на тоа, Судот утврдил дека “условите под кои оваа популација е осудена да живее се

¹¹⁵Ф. Лич, *Поднесување на предмет пред Европскиот суд за човекови права*, 2010, стр.201/2

¹¹⁶*Cyprus v Turkey*, 25781/94, 10.05.2001

понижувачки и ја кришат секоја идеја за почитување на човековото достоинство на нејзините припадници”.¹¹⁷

Интересно е да се спомене и предметот *Smith and Grady v UK*¹¹⁸ кој се однесувал на забраната за присуство на хомосексуалци во армиските сили, при што Судот заземал став дека „постапувањето што е засновано врз неправедни предрасуди од страна на хетеросексуалното мнозинство против хомосексуалното малцинство, може, во принцип да влезе во опфатот на член 3.”¹¹⁹.

Оттука, јасно произлегува дека кај криминалот од омраза што вклучува предрасуда врз основа на раса, религија и етничка припадност од државата се бара да исполни многу висок стандард.¹²⁰

Полицијата пред се, за да спроведе ефикасна истрага и да собере доволно докази во врска со криминалот од омраза, мора да биде способна да идентификува дека таквиот криминал е сторен од омраза, односно поради предрасуди кон групата на која и припаѓа жртвата. Дополнително, истите треба да собираат официјални податоци за трендот на движење на таквиот криминал, се со цел да имаат показател каде се влошени состојбите и

¹¹⁷Х. О’Бојл и Варбрик, *Право на Европската конвенција за човекови права*, 2009, стр. 102

¹¹⁸*Smith and Grady v UK*, 33985/96; 33986/96, 27.09.1999

¹¹⁹Ф. Лич, *Поднесување на предмет пред Европскиот суд за човекови права*, 2010, стр.214/5

¹²⁰OSCE/ODIHR, *Prosecuting hate crime – a practical guide*, 2014

на кои места е потребна поголема заштита.

Обвинителството мора да има професионални тимови кои лесно ќе можат да го препознаат елементот на дискриминација содржан во кривичното дело и да му дадат дополнителна тежина, да ги преземат сите разумни мерки да прибават докази за мотивот, како и да ги изведат сторителите пред лицето на правдата. Обвинителите оттука, мора да ги проценат доказите правично, без свои предрасуди и да се погрижат доказите изнесени од сведоци да не се отфрлат врз основа на стереотипи.

На крај, кога ќе се докаже дека е сторен криминал од омраза, елементот на омраза Судот треба да го земе како отежнителна околност и согласно тоа да изрече построга санкција. На тој начин, не само што сторителите ќе ја добијат заслужената казна, туку и позитивно ќе се влијае врз потенцијалните идни сторители да се воздржуваат од сторување на ваков криминал.

Вишиот управен суд најслаба карика во остварувањето на управната заштита

м-р Симона Пеџалевска

Вовед

Според нашето законодавство заштитата на правата и правните интереси на физичките лица, правните лица, и другите странки, како и заштитата на јавниот интерес по која се должни да постапуваат органите на јавната администрација, се остварува во рамките на две процесноправно, институционално диференцирани нивоа и тоа: со примена на Законот за општата управна постапка, кога јавната администрација во вршењето на своите законски надлежности, постапува, решава и презема други управни дејствија во управни работи¹²¹; како и со примената на Законот за управни спорови од страна на Управниот суд и Вишиот управен суд кои како надворешни, независни субјекти, се очекува на стручен, непристрасен, ефикасен начин да ги решаваат споровите помеѓу јавната администрација и физичките и правните лица.

Во овој труд ќе се задржам на анализа на повисоката инстанца задолжена за реализација на управната заштита во нашата држава, односно на судовите како контролори на работењето на администрацијата заради обезбедување на

законито вршење на државната власт во поединечните ситуации кои имаат обележја на управни работи или на управни дејствија. Елаборацијата е со посебен осврт и акцент на ефикасноста и ефективноста во работата, а воедно и целисходноста на постоењето на Вишиот управен суд во нашата земја.

Системи на контрола на управата

Со цел да се спречи арбитрано постапување на органите на управата кога одлучуваат за одредени права и интереси на граѓаните, како и заради остварување на каузата на владеење на правото, односно имплементација на начелото на законитост во работењето на органите на јавната администрација, државите воспоставуваат определени системи на контрола на управата. Моментално се издиференцирани три системи и тоа: *англосаксонски*, каде контролата е доверена на редовното судство и таа се спроведува во редовна судска постапка според правилата на општото *право-common law*; *европско-континентален*, карактеристичен по издвојувањето посебни управни судови надлежни за решавање на управните спорови и посебна постапка за одлучување по нив; и *мешовит систем*, кој има одредени примеси, или елементи и од двата система¹²². Во нашата земја воспоставен е европско-континенталниот систем, каде судската контрола на управата

¹²¹ Чл.1, Закон за општата управна постапка (Службен весник на РМ бр. 38/05, 110/08, 51/11, 145/15)

¹²² Ратко Радошевиќ, Организација управног судства, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, Прегледни чланак, Правни факултет у Новом Саду, 3, 2014, стр.4о8

е доделена на Управниот суд и Вишиот управен суд, кои се очекува како надворешни и независни субјекти преку примена на нормите, постапката предвидени со Законот за управните спорови, на стручен, објективен и ефикасен начин да ги решаваат споровите помеѓу органите на јавната администрација и физичките и правни лица.

Организација на управното судство во Република Македонија

Согласно нормативното уредување на управната судска постапка, развојот на управниот спор во Република Македонија може да го разгледуваме низ три периода и тоа:

1) Управно судство во Република Македонија од 1991г. до 2006г.

Основните обележја на овој период се постоењето на посебен Закон за управни спорови и надлежност за постапување на Врховниот суд. Во овој период се применуваше Законот за управни спорови од 1977 година, кој во одредени делови беше усогласен со новото политичко уредување засновано на принципот на поделба на власта, пазарната економија и политичкиот плурализам¹²³. Управните спорови во Врховниот суд се спроведуваа од страна на две управни одделенија основани за решавање на предмети од управна материја, затоа што Врховниот суд е и највисок суд за кривичните и граѓанските предмети. Она што се воочува

¹²³ Закон за управни спорови (Службен лист на СФРЈ бр.4/77 и 36/77)

по 15 години пракса од постапувањето на Врховниот суд по управни спорови, и што се гледа и од статистичките податоци, е постојан пораст на управните спорови, континуитет на нерешени предмети што директно се одразува на целокупната ефикасност на Врховниот суд на Република Македонија. Потребата за растоварување на Врховниот суд и постигнување на поголема ефикасност во обезбедување на управно-судската заштита, како и потребата од потесна специјализација на судиите беа само дел од причините поради кои помеѓу научниците, теоретичарите, практичарите, а и пошироката јавност се отвори потреба за расправа околу донесување на нов Закон за управни спорови, заснован на нови европски принципи и вредности.

2) Управното судство во Република Македонија од 2006г. до 2010г.

Правната рамка за основањето и работата на Управниот суд начелно е поставена со чл.22 од Законот за судовите, согласно кој во судскиот систем судската власт ја вршат основните судови, апелационите судови, Управниот суд и Врховниот суд на Република Македонија. Деталното уредување на постапката и надлежноста на Управниот суд се утврдени со Законот за управните спорови, а по одредени прашања истиот е тесно поврзан и со Законот за општата управна постапка, како и со други процесни и материјални закони. По донесувањето на ЗУС од 2006г., Управниот суд започнува со работа една година подоцна, со преземање на огромна бројка на нерешени предмети од управна област од Врховниот суд на Република Македонија. Од ова произлегува дека

уште од самиот почеток Управниот суд стартуваше како неефикасен, затоа што од моментот кога во законот се предвиде дека надлежен за одлучување по управни спорови ќе биде Управниот суд, на Врховниот суд му престана по сила на закон надлежноста за водење управни спорови и овој суд само вршеше прием на тужбите заради запазување на рокот за поднесување на тужбено барање. Следствено на ова, од основањето па се до 2011г., Управниот суд континуирано не го совладуваше годишниот прилив на предмети, за од 2012г. да бележи постојан тренд на пораст на решени предмети односно да успева да го совлада приливот со што од страна на Судскиот совет и според Врховниот суд на Република Македонија тој е оценет како ефикасен и ажурен суд заклучно со 2017 година¹²⁴. Освен оваа најзначајна организациона реформа која се реализираше со основањето на посебно управно судство, како позитивен исчекор во развојот на управниот спор треба да се наведат и одредени содржински измени инкорпорирани во ЗУС од 2006 година, а кои се однесуваат на предметот на управниот спор и правните средства. Во однос на предметот на судската заштита во управниот спор – Законот за управните спорови од 2006г., наспроти претходниот Закон ја проширува лепезата на предмети чија судска заштита ќе се бара во управен спор, така што покрај тоа што содржи генерална клаузула за сите конкретни управни акти дека подлежат на управен спор, во законот е додадена и

¹²⁴Извештаи за работата на Судскиот совет на Република Македонија за 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016 и 2017 година;

т.н. позитивна клаузула во која изречно е наброено дека одредени правни прашања ќе се одлучуваат токму во управен спор пред управното судство. Меѓу нив се вбројуваат, актите на избори, именувања и разрешувања на носители на јавни функции, законодавецот најверојатно ги имал предвид актите на Владата, Собранието, претседателот на државата, како и на органите на единиците на локалната самоуправа; законитоста на актите на државните органи, Владата и на носителите на јавни овластувања, донесени во форма на пропис ако тие ги уредуваат поединечните односи; управните договори; поединечни акти на органите на државната управа, Владата, други државни органи, општините и градот Скопје, организации утврдени со закон и на правни и други лица во вршење на јавни овластувања (носители на јавни овластувања), кога за решавање во втор степен против таквиот акт, не е обезбедена друга правна заштита; судирот на надлежностите меѓу органите на Републиката, општините и Градот Скопје, меѓу општините и Градот Скопје и по споровите настанати за судир на надлежностите меѓу општините и Градот Скопје и носителите на јавните овластувања, ако тоа е предвидено со закон, доколку со Уставот или законите не е предвидена поинаква судска заштита.

3) Управното судство од 2010г. до денес

Овој период од развојот на управното судство во Република Македонија го обележува донесувањето на Законот за изменување и дополнување на законот за управни спорови од 2010

година, чија основна идеја на која се заснова е воведувањето на жалбата како редовно правно средство во управно-судската постапка и формирањето на Виш управен суд како надлежен орган да одлучува по жалбите против одлуките на Управниот суд, кој започна да работи во 2011 година. Законот за управни спорови од 2010г.е дополнет со уште неколку члена кои го уредуваат правото на жалба. Согласно ова законско решение управните спорови во Република Македонија ги решаваат: Управниот суд, како првостепен суд, Вишиот управен суд како второстепен суд и Врховниот суд на Република Македонија кој одлучува по вонредни правни средства во случаите кога тоа е уредено со овој закон. Жалбата може да биде изјавена поради: суштествени повреди на одредбите на постапката, поради погрешно и нецелосно утврдена фактичка состојба и поради погрешна примена на материјалното право. Најконтроверзната новина на ова законско решение е давањето можност, односно право и тужениот орган кој учествувал во управниот спор да може да покрене жалба до Вишиот управен суд. Ваквото решение се коси со основната идеја и цел на управниот спор, која се состои во тоа дека управно судската контрола претставува надворешен облик на контрола на органите на јавната администрација во која се цени законитоста на поединечните конечни управни акти. Имено, согласно новата одредба - “органот чиј акт бил предмет на управниот спор може да поднесе жалба преку Државниот правобранител на Република Македонија.“ На полето пак на остварување на правото на жалба од страна на општините како единици на локалната самоуправа во практиката се

соочуваме со уште една аномалија во поглед на доследното применување на ова право. Имено, согласно чл.42-а „против одлука на Управниот суд, органот чиј акт бил предмет на управниот спор може да поднесе жалба преку Државниот правобранител на Република Македонија“. А, согласно чл.5 од Законот за Државното правобранителство „Државниот правобранител и државните правобранители ги штитат имотните права и интереси на Република Македонија и на државните органи основани со закон пред судовите и другите органи во земјата и странство¹²⁵. Имајќи ги предвид двете законски решенија лесно се воочува дека едно со друго воопшто не кореспондираат.

Виш управен суд

Реформа во организацијата на управното судство предвидена е со законот за изменување и дополнување на законот за управните спорови од 2010г., кога е предвидена жалбата како редовно правно средство во управно-судската постапка и формирањето на Виш управен суд како надлежен орган да одлучува по жалбите против одлуките на Управниот суд, кој започна со работа во 2011г. Меѓутоа се поставува прашањето што му претходеше на ваквото законско решение и дали навистина се направи позитивна реформа во управното судство?

Жалбата во управниот спор отсекогаш била исклучок во нашиот правен систем. Управно судската постапка не треба да се смета како парнична постапка, напротив улогата на Управниот суд треба да биде пред се касациона, што е и

¹²⁵ Закон за државното правобранителство, Сл. весник на Република Македонија бр.87/07 од 12.07.2007 год;

основната цел на управниот спор-оцена на законитост на управен акт. Но, бидејќи во Законот за управните спорови од 2006г. не постоеше воопшто одредба за жалба, во праксата се појавија одредени проблеми и недостатоци по однос на ова прашање. Всушност, Законот за управните спорови од 2006г. не го регулираше во целост одлучувањето по жалба против првостепената пресуда донесена во управен спор, не ја регулираше постапката по жалба и не ја регулираше надлежноста за одлучување по жалба. Она што го предвидуваше Законот во однос на правото на жалба беше уредено само со еден член, а тоа е чл.39 ст.2 од Законот за управни спорови од 2006г. во кој е утврдено дека против пресудата од чл.30 ст.3 е дозволена жалба. Значи, таа беше предвидена само против пресуда донесена по претходно одржана усна расправа, која била иницирана по барање на странката, но во законот не е предвидена обврска за судот дека доколку постои барање од странката за усна расправа, таа треба да биде и одржана. Оттука, ова претставуваше дискреционо право на судот самиот да одлучи дали ќе закаже усна расправа. Ваквото применување на жалбата беше оспорено пред Уставниот суд на Република Македонија. Уставниот суд за оваа одредба оцени дека е во спротивност со амандман XXI од Уставот на Република Македонија. Врз основа на амандман XXI на Уставот на Република Македонија од 2005г. беше поднесена иницијатива за укинување на чл.39 ст.2 од Законот за управни спорови и постапувајќи по иницијативата Уставниот суд донесе одлука со која правото на жалба се определи како правило во управно-судска постапка. Ваквата Одлука во правниот промет предизвика

правен, но и фактички вакуум заради непостоењето на надлежен орган, односно суд, кој ќе постапува по жалбата против одлуките на Управниот суд. Оваа состојба траеше до декември 2009г. кога Врховниот суд на Република Македонија донесе начелен став со кој се огласи за надлежен за решавање по жалби, но и ваквото решение не траеше долго. Врховниот суд во периодот кога одлучуваше во второстепенa управно судска постапка ги применуваше одредбите од Законот за парнична постапка од чл.337 до чл.371, бидејќи не постоеше посебна постапка за одлучување по жалба.

Овој правен хаос, беше причината за востановувањето на Вишиот управен суд. Во овој контекст, се поставува прашањето дали овој орган е на ниво на задачата, односно дали резултатите од неговата работа можат да го оправдаат неговото постоење од аспект на ефикасно и ефективно работење или ваквата реорганизација на управното судство е нецелисходна и претставува само трошок. Одговорот ќе биде синтеза од резултатите добиени од анализата на неколку индикатори и тоа: стручноста и компетентноста на судиите, времетраењето на судските постапки, бројот на (не)решени предмети.

Законот за судовите предвидува дека „за судија на Вишиот управен суд може да биде избрано лице кое има работно искуство од најмалку три години непрекинат судиски стаж како судија во Управниот и кое во последната година од страна на Судскиот совет на Република Македонија е оценето со највисока позитивна оцена и во однос на другите пријавени лица има добиено најголем број

бодови,согласно со закон или лице кое има шест години стаж на правни работи во државен орган со потврдени резултати во работата или кое во последната година е оценето со највисока позитивна оценка, согласно со закон.На овој начин се затвори можноста за флукуација во правната професија од другите професии како на пример адвокати,истакнати правни практичари,професори по право и друго.По основањето на Вишиот управен суд,се постави прашањето за статусот односно институционалната поставеност. Со цел да се остане на истата институционална методологија односно дека Вишиот управен суд е жалбен суд за одлуките на Управниот суд, институционалната поставеност на Вишиот управен суд е помеѓу Управниот суд и Врховниот суд на Република Македонија. Следствено на тоа, во 2011г. се пристапи кон измени на Законот за платите на судии и за судиите на Вишиот управен суд е предвидена посебна категорија 5,додека категоријата 4 се управните судии а категорија 6 се судиите на Врховниот суд на Република Македонија.Со последната измена всушност се овозможи државните службеници да станат судии во Управниот суд и Вишиот управен суд односно правници кои немаа воопшто какво било судиско искуство што е многу дискутабилно од причина што станува збор за два суда кои се со институционална поставеност помеѓу апелационите судови и Врховниот суд на Република Македонија.Ако се земат предвид последните избори на судиите во овие судови, воочливо е дека скоро ниту еден од новоизбраните судии не доаѓа од редот на судии,туку сите судии доаѓаат од редот на државните органи. Оттука се

поставува прашањето дали тие кандидати за судии односно избрани судии имаат какво било познавање на судските или барем на управните постапки!

Што се однесува пак на времетраењето на судските постапки,времето за решавање по поединечен предмет се изразува преку бројот на нерешени предмети, поделени со бројот на решените предмети на крајот на годината, помножено со 365 дена.Во Вишиот управен суд,во постапката по жалба, оптималниот период на движењето на предметот е 5 дена.Во рамките на пресметката за периодот за движење на периодот не е вклучен периодот на одлучување од страна на судиите.Влијанието на стручноста на судиите односно искуството во решавањето на предмети е изразено и во анализата на времето за решавање по поединечен предмет во Вишиот управен суд. Како и во случајот со Управниот суд, непосредно по почетокот со работа, Вишиот управен суд во првата извештајна година има 14 избрани судии, 10 службеници, и само 55 примени предмети. Во периодот што следува по основањето на Вишиот управен суд, бројката на избрани судии во судот има тенденција на намалување (од првична бројка на 14 судии во 2012г. на 11 во 2013г., за во 2016г. да ја достигне и денешната бројка од 13 судии), додека пак бројката на ново примени предмети од друга страна се зголемува секоја година. Сепак времетраењето на решавање по поединечен предмет варира во огромни размери, ако во 2012г.на судиите од Виш управен суд во просек им требало 8.5 дена за решавање на предмет, во 2015г.доаѓа до аномалија во однос на нерешените предмети од причина што нивната бројка

доживува рапиден пораст од 82 предмети за 2014 година на 1095 предмети во 2015 година или во процент за скоро 1335%, што е драстично несразмерно за останатите години на работењето на Вишиот управен суд, за решавањето по поединечен предмет да се пролонгира на рекордни 120 дена¹²⁶!

За периодот на набљудување (2014-2017 година) обемот на обжалени предмети по кои Вишиот управен суд одлучил и ги вратил во Управниот суд претставува помеѓу 20% и 36% од вкупниот обем на решени предмети за дадена година, односно процентот расте од една петтина до една третина од случаите во кои странките побарале правна заштита од повисока инстанца¹²⁷. Друг индикативен податок е бројот на обжалени предмети за кои Вишиот управен суд ја потврдил првостепената пресуда на Управниот суд. Процентот на потврдени одлуки е еноормно голем, околу 70%, што претставува индикатор за квалитетот на работата на Управниот суд¹²⁸. Во однос пак на вкупниот број на предмети, бројот на обжалени предмети во кои Вишиот управен суд ја уважил жалбата против одлука на Управниот суд претставува околу една петтина од вкупниот број на предмети, и тоа во најголем дел од предметите во кои Вишиот управен суд ја уважил жалбата, судот ја преиначил

одлуката на Управниот суд и ја вратил на повторно одлучување!

Заклучок

Недовербата која што постоеше пред анализата, околу квалитетот на целокупната работа и целисходноста на постоењето на Вишиот управен суд, за жал се потврди по спроведеното истражување. Селекцијата на кадарот, пролонгирањето на времетраењето на постапките, како и нискиот процент на решени предмети, а високиот процент на предмети каде што Вишиот управен суд само ја потврдил пресудата на Управниот суд, се доволен аларм дека е тешко да се најдат аргументи со кои можат да се оправдаат ресурсите (финансиски, човечки и просторни) за постоењето на посебен судски орган кој номинално оперира за една петтина од работата на Управниот суд, а ефективно од него правна заштита добиваат помалку од 4% од странките во управен спор. Во овој контекст идејно решение, подобро и поефикасно би било или формирање на второстепен совет во рамките на Управниот суд или оваа надлежност да му се даде на Врховниот суд на Република Македонија.

¹²⁶ Ана Павловска Данева, Функционална анализа на капацитетите на управното судство во Република Македонија, 2018, стр. 23

¹²⁷ Ibid. стр. 34

¹²⁸ Ibid. стр. 34

